

APRIL

MAJ

OKTOBAR

NOVEMBAR

SERIJA REGIONALNIH EKSPERTSKIH KONFERENCIJA 2016.

JEZICI I NACIONALIZMI

KONFERENCIJA #1: PODGORICA

Centar za građansko obrazovanje (CGO), Njegoševa 36/1

21. APRIL, 18H

PRVI DEBATNI KRUG:

"Govori li svaki narod u Crnoj
Gori drugim jezikom?"

22. APRIL, 18H

DRUGI DEBATNI KRUG:

"Kakav je smisao povećavanja
jezičkih razlika?"

UČESTVUJU:

Prof. dr RAJKA GLUŠICA, NAĐA BOBIČIĆ, BALŠA BRKOVIĆ, BOJAN GLAVAŠEVIĆ,
Prof. dr SLAVICA PEROVIĆ, Prof. dr JOSIP BAOTIĆ **MODERIRA:** Prof. dr HANKA VAJZOVIĆ

Projekat realizuju:

KROKODIL

KURS

Projekat su omogućili:

Forum ZFD

Allianz
Kulturstiftung

DRUGI DEBATNI KRUG

Učestvuju:

Prof. dr Rajka Glušica (CG)
Nađa Bobičić (CG)
Balša Brković (CG)
Bojan Glavašević (HR)
Prof. dr Slavica Perović (CG)
Prof dr Josip Baotić (BiH)

Članica Radne grupe projekta “Jezici i nacionalizmi”:

Božena Jelušić (CG)

Moderatorka:

Prof. dr Hanka Vajzović (BiH)

BALŠA BRKOVIĆ¹: Po medijskim izvještajima o jučerašnjoj debati može se vidjeti kako falsifikujuće funkcionise manipulativna nacionalistička svijest koja hoće da predstavi da se juče desila neka vrsta negiranja, da čitav ovaj događaj predstavi kao neku vrstu performansa čiji je cilj negiranje svetog crnogorskog jezika. To je budalaština. Ovdje sjede ljudi koji su se i prije od sadašnjih moćnika i njihovih stručnjaka zalagali za crnogorski jezik. Ja čak moram navesti ka bizarnost - devedeset prve godine, kada je bio popis, ja sam bio stanovnik Beograda i upisao sam kao svoj jezik crnogorski. Gospođa koja je pravila popis bez problema je to upisala tamo. U Crnoj Gori sad na nekom od popisa sam imao problem da objasnim to hoću da tu piše. Dakle, kada DPS još ni na koji način nije podržao ideju o preimenovanju u crnogorski jezik jer je štrecao od njega kao i od svega i u sve dobro u što su ušli, oni su ušli na silu jer su ih ili stranci ili nešto na domaćem terenu vodilo u tom pravcu, dakle, kada oni to nisu podržali i kada su jedini artikulatore te ideje bile „Vijesti“ uz nekoliko intelektualaca koji su htjeli tada o tome javno da govore, uključujući i ovdje prisutne profesorice i imena koja svi vi znate, tada na tom popisu je sto četrdeset četiri hiljade ljudi, bez ikakve, dakle, političke podrške DPS-a, reklo da govori crnogorskim jezikom. Ja sam smatrao da je taj procenat tada bio impresivan. E sad, onda imamo preciznu sliku što se dešava kad politika uđe u sve. Ta slika svoju pravu moć pokazuje upravo ovim tekstom kojim na početku želim da izrazim neku vrstu neslaganja. Dakle, ja vas pozivam, ne na neke forme samozgražavanja itd, nego naprosto na jedan uvid koji nam nudi ta situacija. Toliko.

HANKA VAJZOVIĆ: Ja ću samo, prije nego što oficijelno krenemo, kazati da mi nužno ovdje imamo komparativnu analizu četiri, recimo, sociokulturne sredine, sada države, nekad prije su to bile republike, i utoliko pravimo komparaciju, stalno poredimo

---

1 Ovaj iskaz Balše Brkovića kojim otpočinje transkript druge sesije prve, podgoričke konferencije projekta “Jezici i nacionalizmi” odnosi se na pisanje pojedinih podgoričkih medija (konkretno dnevnih novina “Pobjeda” i internet portala “Portalanalitika.me”) koji su, izveštavajući o prvoj sesiji, ovaj skup lingvista okarakterisali kao “skandalozan” i zamerili učesnicima što su “oštro kritikovali crnogorski jezik” a posebno prof. dr Rajki Glušici već u naslovu citirajući njenu navodnu izjavu da “fakultet za crnogorski jezik stvara bolesne ljude”.

šta se dešava u jednoj, drugoj, trećoj ili četvrtoj sredini jer smo koliko do jučer imali zajednički jezik. Vi kažete – nema nigdje gore nego u Crnoj Gori. Razlika je što se politika ovdje direktno umiješala u lingvistiku. Vi imate jezične promjene. Kod nas je, u Bosni i Hercegovini, to ostalo, recimo, na planu sociolingvistike, pa lingvistika nikog i ne zanima, čak valjda više ni lingviste koji bi se morali time baviti. Tu je razlika.

Ono što su reperkusije, ono što je pogubno, ja vam tvrdim i dalje da je kod nas gore nego ovdje, a vama to može biti poučno, da vas ne snađe ono što je nas snašlo, dakle, da bude segregacija djece, da se dešava na terenu sve ono što se dešava kod nas i utoliko je također važno – učite, kako narod kaže, pametni uče na tuđim greškama, da znate da je kod nas zaista sve to uzelo maha. Naravno, nećemo se ovdje baviti time, domaćin je Podgorica i više se bavimo pitanjima crnogorskog, ali uz napomenu kolika je vaša prednost u tome što imate “nacionalni” naziv jezika u značenju nacija-država. Kod nas je već oko tog pitanja strašna situacija, uz onu beskrajnu diskriminaciju da jedan ogroman broj ljudi, građana Bosne i Hercegovine, praktično uopće nema jezik, ne zna mu ime, nema nikakva prava. To je to.

A sad - da i zvanično počnemo. Dobro došli. Ovo je drugi dan našeg druženja.

Jučer smo, što je potvrda o kojim i kolikim je problemima riječ, tek načeli ono što smo bili planirali. Nigdje jučer nismo došli po onim pitanjima kojima smo se mislili baviti, a danas već imamo nova pitanja. Jučer je tematski okvir, za one koji nisu prisustvovali, bilo pitanje “Govori li svaki narod u Crnoj Gori drugim jezikom?” Mislim da smo pokušali, došli smo i do ovog gorskog i crnskog, ili kako već, pokušali smo se negdje naći. Pošto je puno pitanja, puno problema, naravno da smo se pomalo i pogubili u tome jer su dolazila nova pitanja izvan onih koja smo sebi zadali.

Današnji tematski blok bi trebao ponovo biti u znaku pitanja, ali samo kao okvir – “Kakav je smisao povećanja jezičkih razlika?” Danas autonomni jezici nekad su bili markirani kao jezici određenih govornih zajednica koje su bile podudarne s republikama, dakle, jednog prostora. Sada su markirani etnonacionalno. Zato su kod vas, u Crnoj Gori, sva četiri jezika u nazivu i predmeta u školi i u nazivu jezika jer je to tako i ustavno riješeno. Dakle, sve ono što imaju drugi je obuhvaćeno. To je korektno, nema diskriminacije, svi su tu u nizu.

Ali, jučer sam kazala, a to je nekako pravac koji će nam i danas biti važan, zašto su Crna Gora i Bosna i Hercegovina prošle gore, teže i imale slabije rezultate u tom snalaženju negoli bivše varijante. Ovo su bila dva standardnojezička izraza u okviru srpskohrvatskog jezika. To je i tada, vjerujte, značilo niži rang. Varijante su važnije, a onda su nam dozvolili da budemo standardnojezički izraz. Tu su se javili problemi i mi smo u tom smislu stradali. U Crnoj Gori se vama sve sručilo s jezičkim promjenama u kojima ste se podijelili, vi ste se praktično podijelili, jedni su za, drugi su protiv, a mi smo u Bosni i Hercegovini na terenu imali ugrožavanje ljudskih prava, ugrožavanje samog jezika, dok jezičkih promjena nismo imali gotovo nikakvih. Kod nas je ostao jezik sredine, samo je imenovanje bilo sporno kao i pitanje, recimo, pretenzija susjeda jer se identifikuju govornici sa onim što je etnički ili nacionalni identitet. I druga stvar koja je zaista bila pogubna jeste taj golim okom vidljiv, strahovit nesklad između proklamovanog, između onog što nudi norma, što se nudi uopće, i onog što je prisutno na terenu. Svi govore jezikom sredine, vjerujte, osim ako hoće istaknuti identitet a to onda redovno iz politike dolazi.

Ja neću dužiti. Znete otprilike koja su pitanja. Možda samo da dodam vama kao poticaj: sinoć je od profesora Bugarskog došao vrlo zanimljiv mejl, ja sam dva-tri pitanja napisala kao dodatak, to je priprema za sljedeću konferenciju, možda ne bi bilo loše, bude li prostora, da neko i to spomene, prosto kao sponu prema konferenciji u maju koja će se desiti u Hrvatskoj, u Splitu, nekoliko tih pitanja, ne znam jeste li svi vi drugi dobili. Ili da ostavim vama na volju o čemu želite govoriti, ali predlažem i jedan blok za publiku da mogu postavljati pitanja i da mogu, uostalom, dobiti odgovore.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: A možemo i početi od publike.

HANKA VAJZOVIĆ: Možemo. Može to biti dobra inicijativa za dalji tok razgovora. Haj'mo početi, evo, složili smo se da počnemo s publikom. Potaknite diskusiju koja će trajati narednih dva i po sata.

PITANJE IZ PUBLIKE 1: Govorili smo o preimenovanju jezika. Zar je to najvažnije pitanje? Zar je najveći problem crnogorskog jezika samo ime? Zar to nije svojevrsna politizacija jezika? Dalje, jotovani oblici, da li je to samo politika? Koliko ja shvatam, jotovani oblici su prirodniji crnogorskom narodu, a opet djeluje kao da su jedino zbog potrebe za zasebnim nazivom crnogorskog jezika oni u njega uključeni kao oblici koje ne priznaju ni u bosanskom ni u hrvatskom ni u srpskom jeziku.

Dalje me zanima – šta je pravilnost? Po kojem osnovu meni može neko da reče da je pravilno reći „gdje“, a da nije pravilno reći „đe“, da su „sjutra“ i „sutra“ pravilno, a da „šutra“ nije.

Onda bih još samo profesora Baotića pitao. On je pomenuo da su makedonski i slovenački neosporni. Ali, koliko sam primjetio, Bugari smatraju makedonski jezik narječjem bugarskog jezika i vjeruju da je naziv “makedonski jezik” čista politizacija.

Isto me zanima činjenica da su kajkavski i slovenački jezik u korijenu vrlo slični. Pa ipak, kajkavski jezik smatramo narječjem hrvatskog, a slovenački smatramo posebnim jezikom.

HANKA VAJZOVIĆ: Hvala. Vi ste toliko pitanja postavili da ne trebamo ova svoja ni gledati. Ali, ja vama na pitanje još imam drugo pitanje – šta predlažete, ako kritizirate preimenovanje jezika u Crnoj Gori? Dakle, vi mislite da ne treba biti crnogorski. Kažete – zar je to najvažnije pitanje? Evo, recimo, nije najvažnije, ali je važno. Ili, evo, desilo se. Šta kritizirate? Šta je vama u tome sporno? U preimenovanju jezika u crnogorski? Šta bi bila alternativa?

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Pravo da vam kažem, što se mojih stavova povodom crnogorskog jezika tiče, oni se razlikuju od stavova onih ljudi kojima je samo stalo da jezik nazivaju crnogorskim jezikom. Meni to djeluje kao da jedino želimo da nazovemo jezik crnogorskim zbog nacionalnog identiteta. Mislim, ja se nacionalno osjećam nesigurno kao Crnogorac kad ja radi toga moram i svoj jezik dobiti. Meni to djeluje tako. Zbog čega, ako je to već bio jedini problem? Šta je problem ako se ja nacionalno osjećam kao Crnogorac, a ne prihvatam ove oblike koji su više narodski, šta je problem da ja nazovem svoj jezik srpskim? Meni to ne bi bio problem.

BALŠA BRKOVIĆ: Pošto sam bio jedan od, da kažem, od početka najeksponiranijih

zagovornika te priče o promjeni, dozvoli da ti sugerišem jedan pogled na stvari koji ti možda izmiče ovog trenutka. Ako treba da pod imenom crnogorski jezik dobijemo neki do tada nepostojeći jezik, to bi značilo da naš jezik do tog trenutka nije ni bio crnogorski, te da ni Lalić ni Njegoš ni Ljubiša nisu nastali na crnogorskom. Dakle, odricanje od toga jezika, koji ti neoprezno zoveš samo srpskim, pogrešno je jer time bi se odrekao kompletne crnogorske literature do ovog trenutka. Dakle, razmisli o tome. Da je to zaista samo pitanje imena, to bi značilo da ako treba neki novi jezik sad da bude pod tim imenom, da ovaj do sada nije bio crnogorski, ali jeste. Problem je u tome što smo crnogorski jezik zvali srpskohrvatskim jer je to bila sociolingvistička norma naziva jezika. Dakle, mi ne treba da smišljamo novi jezik, to se tiče i ove priče o produkciji razlika, jer naš jezik, kao jotovani oblici, oni postoje i kod Lalića i kod svih. U tom jeziku, koji ti zoveš srpskim jezikom, do kraja SFRJ takođe, s izuzetkom slova „š“, sve druge jotovane oblike imaš u crnogorskoj literaturi, kod svih starijih pisaca.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Ne, ne, ne, izvinjavam se, ja se ne odričem jotovanih oblika.

BALŠA BRKOVIĆ: Ovdje je problem druge vrste. Oni koji hoće dominaciju jotovanih oblika, to je problem. Jer to znači odricanje od svoga jezika na kome je nastala cijela crnogorska literatura. To bi bila strateška glupost nevjerovatnih razmjera. Dakle, ako neko ima potrebu da insistira da kao isključivu normu progłosi jotovane oblike, ti ćeš imati crnogorsku literaturu koja će za dvije generacije biti nerazumljiva nekim narednim ljudima koji će doći iza nas.

Dakle, to po pitanju imena nije bilo pitanje baš samo da li je ime novo ili ne. Iza toga ima mnogo toga što je bilo važno. Sada ta priča o izmišljanju novog jezika, upravo ona asocira na inferiornost. Dakle, da nije dovoljno da ja samo svoj jezik zovem onako kako treba. Zašto? Jer je norma pukla. Zvali smo ga nekad srpskohrvatski jer je to bila norma. Ta norma je pukla, nije preživjela. Koja je norma bila dominantna? Nacionalna imena. To smo imali sa hrvatskim, srpskim, bosanskim-bošnjačkim, kraj priče. To se poslednje ovdje uradilo.

Izvinjavam se, ali samo ti sugerišem jedan malo širi pogled na te stvari. Ima tu nijansi, nije to baš tako za dža ili bu.

HANKA VAJZOVIĆ: Ja nisam slučajno pitala šta je alternativa i nisam slučajno naglasila kako moramo komparativno gledati. Vi se otprilike zalažete za promjene u jeziku, ali da se taj jezik zove srpski.

BALŠA BRKOVIĆ: Ne, ne, on hoće isto da se zove crnogorski.

HANKA VAJZOVIĆ: Ne, ali kaže: „Zar je važno pitanje kako se zove?“. Pitam: „Šta je alternativa?“. „Neka se zove srpski.“ Šta ćemo sada, s lingvističkog stajališta? Šta ćemo s lingvističkog stajališta sa srpskim jezikom, koji također postoji? On se razlikuje od onog što je ovdje. Ako postoje razlike, one se zaista ovdje mogu vidjeti. Kako ćemo sad istim jezikom, istim imenom zvati ono što je izraslo iz četiri? I kod nas je problem imenovanje.

BALŠA BRKOVIĆ: Hajde da definišem još jednu nijansu. Ovdje imate još jedan neobičan momenat koji nije tipičan. Na prostoru Hrvatske ili Bosne i Hercegovine etničke zajednice su kompaktne, pa, ne znam, ako je neko Srbin, onda mu je rođeni brat Srbin ili

ako je neko Bošnjak, i rođeni brat mu je Bošnjak, jer su od oca i majke Bošnjaka, Srbina, Hrvata itd. U Crnoj Gori te dvije kategorije su mnogo fluidnije, kada je reč o Crnogorcima i Srbima, gdje imate slučajeve da su od istog oca i majke dva rođena brata, jedan je nacionalno Crnogorac, drugi Srbin. Ja imam druga koji ima dvije sestre, on je Crnogorac koji govori crnogorski, jedna sestra je Crnogorka koja govori srpski, a treća sestra je Srpkinja koja govori srpski. Znači, od istog oca i majke imate tri opcije. Ova srednja je u DPS-u bila.

Ali, hoću da kažem, ovdje crnogorski Srbi nisu kao u Hrvatskoj i Bosni – kompaktna etnička zajednica koja je u nekom istorijski poznatom trenutku došla tu, sticajem ovih ili onih okolnosti, već je to ovdje, dakle, fluidni kulturološki izbor ili politički ili emocionalni koji gotovo u svakoj porodici imate, i Crnogorce i Srbe, tako da je to jedna još jedna neobičnija stvar. Jer, kuda bi išla podjela? Razumijete? Od istog oca i majke - dvije nacije. Nigdje drugdje nemate tu situaciju.

HANKA VAJZOVIĆ: Kod nas je to pitanje nominacije također goruće i sada. I diskriminatorno. Bojan želi riječ.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Fascinantna mi je ova vaša crnogorska alkemija. Ako samo mogu zauzeti na trenutak poziciju đavoljeg odvjetnika, htio bih vam zapravo reći da je sve to bezveze. Naime, dajte si deset godina, jer Crna Gora, mislim da vam je ove godine deseta godišnjica samostalnosti, baš, baš ćete slaviti, dajte si deset godina i dajte si da vam generacija *Millennials* dođe na neke utjecajnije pozicije u društvu. Ova pitanja *nomen est omen* i ova priča će biti *passé*, mislim, već sad su takve priče *passé*. Samo hoću pokušati staviti na neki način prst na fenomen. Naime, mi se ovdje služimo znanstvenim instrumentarijem koji je zapravo u potpunosti neadekvatan za opisivanje fenomena kojeg promišljamo. Mi se služimo jednom znanstvenom paradigmom koja je na zalasku, znanstvena paradigma koja je pratila sve generacije koje su bile prije nas, a *Millennials* i ovi koji dolaze poslije njih, sa svim ostalim čudnim slovima kojih nema ni u crnogorskom alfabetu, zapravo te generacije imaju holističko, intuitivno shvaćanje fenomena i ove fluidnosti o kojoj si ti govorio. Dakle, ona je njima organska, a mi smo tu u potpunosti neadekvatno...

BALŠA BRKOVIĆ: Samo što ih oni troše na bolja pitanja i na bolje probleme nego što su ovi.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Samo hoću reći – mi se hvatamo za stvari koje su na našem spoznajnom horizontu, a *Millennials* i svi koji dolaze kasnije su daleko iznad našeg spoznajnog horizonta, daleko iznad.

NAĐA BOBIČIĆ: Moj komentar na ova pitanja o nacionalizmu i o ovoj situaciji koju pronalazimo u Crnoj Gori bio bi da se zapitam nešto sasvim drugo. O kom to identitetu govorimo kad raspravljamo o ovim pitanjima? To što mi mislimo da je taj, recimo, bošnjački ili srpski navodno čistiji jezik, jeste nešto što meni ne pije vodu. Identiteti su se u međuvremenu izmiješali, posebno sada kad imate nove generacije i raznorazne migrante, ne znaš više da li su izbjeglice, da li su migranti, koji su sve njihovi identiteti, kakva je njihova nacionalnost i slično, žene, muškarci itd, onda je nama, ili barem meni ako već ne sad baš svima nama, logično postaviti pitanje – a zašto uopšte razgovaramo i dalje o ovim pitanjima? Dakle, da malo i metapoetski razmislimo o našoj konferenciji, o današnjim i jučerašnjim temama i da vidimo zašto nas baš one na ovom prostoru i u

ovom trenutku interesuju. Jer očigledno je da nas i dalje interesuju ova pitanja.

RAJKA GLUŠICA: Ja bih samo još odgovorila kao i juče. Nauka vam daje odgovore na sva ova pitanja koja ste sad postavili – zašto preimenovanje, da li treba mijenjati i sadržaje kad preimenujemo? Dakle, u nauci je jasno definisano koje vrste jezika imamo, kako se određuje identitet jezika i šta se pod tim identitetom podrazumijeva. Dakle, kad su naši jezici u pitanju, srpski, crnogorski, bosanski i hrvatski, to su samo varijante jednog policentričnog standardnog jezika. To znači da je jezički sistem isti, ali da se standardizuje u različitim centrima i malo je netipičan ovaj naš jer se pod različitim imenima standardizuje. Recimo, policentrični tipični engleski, njemački, španski, oni jesu jezici koji se pod istim imenom standardizuju – engleski u Velikoj Britaniji, Americi, Australiji i slično. Kod nas je netipičan policentrični jezik zato što se kod nas jedan jezik standardizuje u četiri države, u četiri nacije, što je sve u redu, samo je malo drugačiji zato što se i pod četiri imena standardizuje. Dakle, to je jedan jezički sistem sa četiri imena i to je potpuno jasno i prihvatljivo u sociolingvistici.

Što se tiče pitanja da li s preimenovanjem jezika treba ići u novi sadržaj, jezik u Crnoj Gori je takav kakav jeste, ja ne znam šta bi se tu promijenilo. Možemo da razmišljamo da li te jotovane varijante treba da uđu u normu pa da to bude dio normiranog standardnog jezika. E, to treba da se dogovore tvorci crnogorskog jezika, profesori, književnici, pisci, da vide da li se s tim nešto postiže i kad bi se napravila neka otvorena i dugotrajna i konstruktivna debata možda bismo došli do zaključka da ne treba ništa mijenjati. Zašto? Konsenzus je veoma važan kad je standardizacija u pitanju kao i odluka o tome šta propisati kao normativno i kao uzus, ono kako treba jezik da se koristi, ali pazite, samo u tri funkcionalna stila – u medijima, u institucijama i obrazovnom sistemu. Dakle, vi kod kuće možete da govorite kako hoćete, vas niko ne može primorati da jotujete ili ne jotujete. Dakle, postoji norma da kad pišete pismo sudu ili kad objavljujete članak u novinama vladaju određena pravila, interpunkcijska, ovakva, onakva, kojih se vi morate pridržavati.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Za koje nema sankcija. I onda dođe student i napiše vam mejl kakav je profesorica spomenula juče i šta mu vi možete?

HANKA VAJZOVIĆ: Samo ću uzeti sebi pravo, oprostite, da možda pomognem ovdje. Crnogorski je imao, kao standardnojezički izraz, i svoj identitet. Dakle, imao je svoje markantne i prepoznatljive crte, inače ne bi dobio status izraza, a i zvao se tada crnogorski. Dakle, ovdje je postojao crnogorski, samo što je bio izraz, sada je jezik. A imao je sve crte karakteristične da se razlikuje, prepoznaje i čuva identitet naspram ostala tri.

PITANJE IZ PUBLIKE 2: Bojim se da mi jedna minuta neće biti dovoljna jer ću još više zakomplikovati stvar. Mogu samo malo brže da pričam.

Prvo bih se htjela zahvaliti jer sam uživala sinoć slušajući vas. Morala sam malo ranije napustiti. Inače sam po prvom obrazovnom stepenu lingvistkinja, pa mi je negdje ova priča bliska a takođe sam multidisciplinarna filmska teoretičarka i tako dalje.

Zakomplikovaću, bojim se, a ne bih to htjela, zato što ste sinoć pomenuli nekoliko zanimljivih stvari. Vi ste prvo rekli da postoji kategorija „ostali“ u Bosni. Pretpostavljam da ću, ako ovo što ću reći nije neki idiolekt, ja pripadati ostalima jer ja zapravo ne znam

kojim jezikom govorim, pa sam zato htjela reći da ću zakomplikovati. Bilo je mnogo interesantnih tema oko norme i onoga što je u praksi, odnosno standardizacije.

Ovo je sad mala digresija. Čula sam i njega i vas slušam večeras, postoji nešto u lingvistici što su kategorije gramatičke korektnosti i prihvatljivosti. Možda zapravo profesorka Perović može da kaže kako je to u engleskom zastupljeno...

SLAVICA PEROVIĆ: *Occurrence and acceptance.*

PITANJE IZ PUBLIKE 2 (nastavak): Jeste. Znači, postoji ono što je gramatički prihvatljivo, što se meni čini da je narodski jezik. Zašto ja ne znam kojim jezikom govorim? Pripadam, malo sam mlađa od vaše generacije, ali tu negdje, generaciji koja je govorila i učila srpskohrvatski. Mislim da i danas govorim tim jezikom jer ja nikada nisam govorila „nijesam“, ne zato što mi to nije korektno ili neprihvatljivo, nego jednostavno „nisam“. Nikada nisam govorila „sjutra“ ili „šutra“, „šekira“, nikada. Ja ne mogu sad vještački tako da govorim, ali sam govorila „čovjek“, ono što danas ne možete ni u medijima da vidite u Crnoj Gori niti od strane onih predstavnika institucija koji bi trebalo da govore dosljedno ijekavicu.

Kada kažem srpskohrvatski, u toj složenici „srpski“ se odnosilo na leksiku, a „hrvatski“ na ijekavski dijalekt, je li tako? Ako se tu slažemo. Uglavnom je u školama korištena srpska leksika koju smo učili udžbenički. Ali dok sam se ja školovala, učili smo i iz hrvatskih udžbenika, pa smo morali naučiti da je „ličinka“ – „larva“, kao i riječi „sustav“ i „znanstvenost“. Ja sam to zapravo osjećala kao neko leksičko bogatstvo. Bojan Glavašević je sinoć spominjao sličnost i različitost koju je osjetio negdje van granica ovog regiona. Meni je upravo taj metisaž složenice koji sadrži srpskohrvatski jezik ono što je obogaćujuće. I to i dalje jeste taj jedan jezik.

Vraćam se na dosljednost. Kojim jezikom govore, ja jesam Crnogorka, Crnogorci koji kažu „šutra“, „šekira“, ali kažu „čovjek“, „posledica“, „rešenje“, „hleb“, to nije ijekavica. Ja govorim dosljedno ijekavicu, s tim što govorim „nisam“ i „sutra“, to su mi jedine razlike od novog crnogorskog jezika. Kad to kažem, meni je čak, moram reći, simpatičan zvuk tih glasova, evo, koristim jednu potpuno neakademsku riječ, simpatično, pošto ja govorim i španski, francuski, engleski i profesionalno prevodim, podsjeća me na argentinski španski jer sam ja u Buenos Ajresu bila „Maša de Žugoslavija“. To je taj zvuk koji je vrlo sličan jer oni zapravo ne izgovaraju „j“, Argentinci, to je pod uticajem brazilskog portugalskog. I dio Kube tako govori. Tako da je meni taj crnogorski zvuk između „š“ i „ž“ vrlo sličan tom argentinskom „Maša de Žugoslavija“.

Tako da ja očigledno spadam u kategoriju „ostali“, ako i dalje govorim taj jezik... Ali smatram da je srpskohrvatski bogatiji zbog konstrukcije, da sam zapravo leksički bogatija od ljudi koji sužavaju. I profesorka Glušica je sinoć isto nekoliko stavova, naravno, iznjela o mitovima i nauci. Nauku ipak stvaraju ljudi, složićete se. Nauka uvijek ide uz nekoga, uz različite ideologije, politike. Kad to govorim ne mislim samo o lingvistici. Čak i genetika i biologija tu igraju važnu ulogu.

Završavam, ako meni nije prirodno da kažem „šekira“ ili „šećam se“, iako mi to zvuči zaista sjajno, s druge mi je strane vrlo prirodno da koristim obe varijante iz Hrvatske i umjesto onog bezličnog „treba da“ kažem „trebam ići“, „trebam jesti“, „trebam raditi“, s infinitivom, bez „da“. Znači, koristim obje varijante, i srpske i hrvatske, tako da ne znam

sad koji autoritet će mi reći – aha, ovo je pogrešno, a ovo nije.

Meni je takođe prirodno da slažem imenice ne samo po broju, nego po rodu, te mi nekako zaista prirodno, pod znacima navoda, dođe da kažem i „dekanka“ i „profesorka“ i „filozofkinja“ itd, a osjećam da se to danas trendovski naziva „rodna ravnopravnost“. Podsjetiću da se ne radi o rodnoj ravnopravnosti jer posebno vi žene koje ste prisutne ovdje znate kako nam je prirodno reći „učiteljica“, „vaspitačica“, „čistačica“, „kuvarica“, znači, sva ona zanimanja koja su isključivo žene nekada radile. I to je ušlo u jezik. Meni je, recimo, bitnija ta standardizacija. Ako ćemo jezike zvati crnogorski, srpski i bosanskohercegovački, hrvatski, kako god želite, meni lično, kao ženi, bitnija je ta vrsta standardizacije nego „š“, „ž“.

BALŠA BRKOVIĆ: I tu ti je neprijatelj dvije hiljade godina inercije. Tu je problem. Monoteistička kultura uvijek rezultira mačističkim konceptom, tako da je monoteizam duboko antiženski.

BOŽENA JELUŠIĆ: Mogu li ja ispričati kakvo je stanje na frontu, pošto sam profesorica? Evo, ovako izgledaju dvije anegdote, u stvari istine su. Djevojčica je u prvom razredu, uče se slova i ona uči slovo „š“. I dolazi kući i kaže: „Jao, mama, učili smo neko slovo i učiteljica je pokazala sliku. Svi su vikali „šekira“, „šekira“, a ja sam kazala „sjekira“, srećom me nije čula.“ Dijete je osjetilo da ne smije „sjekira“ da kaže. U udžbeniku postoji rečenica: „Viša, turi kapu da ne šmrkljaš.“ To je kako baba kaže unučetu da on, jadan, ne šmrklja. Ne znam ni ja odakle ta riječ, ali to stoji u udžbeniku. E sad, ono što mene kod jezika, iz sveg ovog zamešateljstva ja mislim da možemo izvući neke koristi, čak i od ta dva naša nova slova, barem ćemo moći da radimo sa starim tekstovima, sa lokalizmima, da imamo neku dijakritiku, da na kraju ovaj rječnik završimo i da bude sve tu što je crnogorsko jezičko blago, dakle, da ne gledamo ružno na ovo što nam se dogodilo, najgora stvar koja nam se mogla dogoditi, ali da iz toga izvučemo koristi za jezik i za književnost.

Ono što bih voljela mladima, a nadam se da ovdje ima i pisaca, da kažem zašto ja mislim da je ovo kontraproduktivno. Svaki jezički izraz ima svoju stilsku vrijednost. Na primjer, Andrićevo djelo „Prokleta avlija“ ima naratološke instance i tačno se osjeća kad Andrićev junak govori bosanski, a kada se ideološki kreće ka autorskoj poziciji i on počinje da govori standardom. Sada zamislite da sve te naratološke instance ujednačite sa „šekiricama“ i „bidzinima²“, to bi bilo kao ispeglana košulja i čarolija teksta bi potpuno nestala. Pokojni veliki pisac Dragan Nikolić, brat Živka Nikolića, htio je da posthumno njegova tri romana izađu u novoj jotaciji. Riječ je o romanu „Ulište“, u kome su ispeglani naratološki nivoi i čarolija je nestala. Pazite, postojala je čak ideja da se djeci ponudi u školama poezija srpskih dječjih pjesnika i pjesnikinja i da se, na primjer, Desanka Maksimović, srećom od toga se odustalo, prevedu na jotovanu varijantu. Što reče Arsenijević: „Ja bih, čisto perverzno, volio to da čujem.“

---

2 Član 7 Pravopisa crnogorskoga jezika i rječnika crnogorskoga jezika: „Pošto je suglasnik z (afrikata dz) u crnogorskim govorima tokom XX vijeka alternirao sa z u gotovo svim leksemima u kojima se javljao, nema razloga da se uvrštava u standardnu crnogorsku azbuku i abecedu (kao fonem morao bi alternirati sa c). Većina riječi u kojima je ovaj glas bio prisutan, poput: biza, bizin, bronzin, zinzula, zanovijet, zipa, obzovina, zera, Borozan, Burzan(ović) i sl., danas ima suglasnik z. Npr.: biza, bizin, bronzin, Burzanović, Zano, zera i sl.“

E sad, gdje je problem? Insistiranje na toj potpuno novoj suštini jezika je znak inferiornosti, da potcrtamo ovo što je Balša rekao, ako ga stvaramo, znači da ga nismo imali. Ne, mi smo ga imali i ne stvaramo ga ponovo, jer ga imamo, imamo ga i to je sve. A pisci, zarad svojih naratoloških instanci, zarad čarolije umjetničkog teksta, moraju sačuvati stilske varijante.

Na kraju, što imamo od srpske ćirilice i zagovaranja ćirilice? Čuvanje tog pisma, dobro je i to. Šta imamo od novogovora hrvatskog? Ja kažem – oni su Majakovski u jeziku, oni su sve nešto očudili, to je toliko interesantno postalo, da čovjek ne može da dođe sebi. Jedini je problem, meni se čini, kod Bosne. Ja zaista mislim da je tamo najgore stanje. Jer mi smo indirektno u Crnoj Gori priznali da je to jedan jezik, sad ga zovemo tako, da nam treba hemijska, da je potrošimo dok ga napišemo. Ali barem priznajemo da je to, lingvistički, jedan jezik i, naravno, stavili smo na prvo mjesto ono što je naš crnogorski govor. To je to. Za pisce, pogotovo ko je ovdje pisac, neka se ne igra naratološkim instancama, neka se ne igra time da ne izgubi čaroliju teksta. Sve se može izgubiti, samo tekst ne. A nemamo novih sto godina da stvorimo skriptivnu kulturu jer već imamo digitalnu generaciju.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Imate, imate svo vrijeme ovoga svijeta, samo ne u formi koju ste zamislili da bi vam trebala. Pazite šta vam kažem.

RAJKA GLUŠICA: Moram samo da se nadovežem na optimističko Božanino predstavljanje situacije po kom smo ovim zaista nešto dobili. Istina, dobili smo nove grafeme, ali moramo zasnovati to novo na nauci. „Š“ i „Ž“ su glasovi. Dakle, to nijesu foneme po teoriji praških fonologa - a podsjetimo da su Roman Jakobson i Nikolaj Trubecki ustanovili fonologiju kao posebnu nauku u praškom lingvističkom serklu između dva svjetska rata. Osnovno, što jeste jedna fonema? To je isključivo onaj glas koji nosi razliku u značenju. „Š“ i „Ž“ nikad ne nose razliku u značenju. Dakle, ako uvedemo „š“ i „ž“ kao slova, kao znakove za crnogorske glasove „š“ i „ž“, to treba tako i objasniti, a ne reći da imamo trideset dvije standardne foneme. Nemamo, jer „š“ i „ž“ nijesu foneme.

Dakle, moramo se temeljiti na nauci jer ćemo pobiti sve ono što je fonologija u ovih sto godina postigla. Dakle, to je suština. Naravno, treba takođe imati na umu da su to glasovi koji u Crnoj Gori postoje i da nema monografije o crnogorskim narodnim govorima koja ne bilježi glasove „š“ i „ž“. Oni postoje, dakle, nije to ništa izmišljeno i treba, naravno, usvojiti znak, dakle slovo, kako ćemo mi te glasove bilježiti, ali ne možemo reći da su to foneme i ne možemo ih uvrstiti u fonološki sistem crnogorskog jezika jer nijesu foneme, to je suština stvari. Dakle, možemo reći svaki put kad neko kaže „šutra“ napisaćemo tako i tako, ali „šutra“ nije fonema jer ne nosi razliku u značenju i „sjekira“ ili „šekira“ je isto. Dakle, nema razlike u značenju. To je suština stvari. Moramo se držati nauke. Evo, ja samo o nauci.

PITANJE IZ PUBLIKE 3: Pozdrav svima. Ja sam Stefan. Ovo moje pitanje se inače super nadovezuje na ovu diskusiju. Ja sam neko ko ima pomalo obrazovanja iz lingvistike i stoga bih vas molio da naučno objasnite zašto nešto jeste, odnosno nije fonema. Konkretno za ovaj glas „š“. Juče je Balša pomenuo da je taj glas „š“ prisutan u mnogim crnogorskim nadimcima, odnosno nadimcima koji su karakteristični... To je moje pitanje. Da li je to fonema ili nije? U stvari, ja se slažem s vama da nije fonema u slučaju „šekira“. Međutim, svi ovdje znamo da svakog Marka u Crnoj Gori zovu „Maša“, da svakog Darka zovu „Daša“, iako se ljudi s time, da kažem, sprdaju, međutim, shvatam da

je to samo odraz jezičke stvarnosti u Crnoj Gori. Naša draga profesorica Slavica Perović je iz Boke. Međutim, ja vjerujem da su je, kada je došla u Podgoricu, svi zvali „Šake“. Je li tako?

SLAVICA PEROVIĆ: Nikome to nisam dozvolila. Nikome!

PITANJE IZ PUBLIKE 3 (nastavak): Je li tako? Ukoliko je definicija foneme da je to najmanja jezička jedinica koja nosi distinkciju u značenju - a kako utvrđujemo fonemu? dakle, tražimo minimalni par - moje pitanje je da li postoji minimalni par za fonemu „š“. Odnosno, ako profesoricu Perović zovu „Šake“, a ako, recimo, neku Sandru zovu „Sake“, da li je „Šake“ i „Sake“ fonema ili da li je to glas? Ako ja kažem „Šake“, svi će reći da je njeno ime Slavica, a ako kažem „Sake“, svi će reći da je njeno ime Sandra.

RAJKA GLUŠICA: Odlično pitanje i sada ću vam detaljno odgovoriti. Ali, naravno, ne duže od tri minuta.

Dakle, kada smo radili na pravopisu ja sam iščitala sve što postoji o tom glasu „š“. Čak sam smatrala da on može upravo u hipokoristicima da ima funkciju foneme i navodila sam primjer „Maša“, „Mara“ i „Maša“, to su tri osobe i tu taj glas „š“ zaista ima distinktivnu funkciju. Međutim, ja sam to izlagala na jednom naučnom skupu, to je ono što kažem – sve je stvar dogovora i konsenzusa. To „š“ se ne dobija samo jotovanjem, dakle, nije samo jotovanje. Onda postoje riječi koje samo sa „š“ imaju značenje, dakle, nijesu alofoni. Dakle, ima najmanje četiri razloga, pored ovog da se i u hipokoristicima to tretira kao fonema. Na tom naučnom skupu lingvisti su mi dobronamerno rekli da je to vrlo malo, da je upravo ova hipokoristička leksika periferna leksika jednog jezika i da je to premalo argumenata da bi se tom glasu dao status foneme. Ali definitivno u tim slučajevima - jeste, „š“ nosi razliku u značenju. Ja sam zaista bila uvjerenja da to treba uvrstiti kao fonemu. „Ž“ apsolutno nikad ne nosi razliku u značenju. „Dz“ nikad ne nosi razliku u značenju. Za ove dvije definitivno ne, ali „š“ mi je bila velika dilema.

Ja sam, vjerovali ili ne, za „š“ zaista smatrala da treba da ima status foneme jer i možemo naći parove kad taj glas nosi razliku u značenju. Međutim,iskusni lingvisti na jednom naučnom skupu u Sarajevu rekli su mi da je to ipak sporedna i periferna leksika s malom frekvencijom. Dakle, nemate među hipokoristicima nijednu leksemu koja je, recimo, opšteupotrebnoeg karaktera a da nosi razliku u značenju. To je bio razlog koji je donekle mene uvjerio da ipak i „š“ bude samo glas, a ne da dobije status foneme, mada o tome može da se razgovara.

HANKA VAJZOVIĆ: Bojim se da idemo u detalje koji izlaze izvan tematskih okvira ovoga debalnoga kruga. Prije nego što nastavimo, doduše, ne mogu a da ne kažem kako su mi se veoma dopali i izlaganje i stavovi kolegice iz publike. Dopalo mi se razmišljanje kad se buni nešto u vama naspram siromašenja jezika. To je bio ključni kriterij da se jezici podijele. Gdje god je postojalo bogatstvo sinonimije to se dijelilo. Naravno, nije se moglo do kraja. Kod nas se zna da će Hrvati u Bosni i Hercegovini kazati „tlak“, a Srbi će reći „pritisak“. Međutim, „politički pritisak“ niko nije još u „tlak“ pretvorio. Kažu „redovno“ – „žurno“, „žurna sjednica“, žurno ovo, žurno ono. Još niko nije upotrebio u sintagmi „žurna pomoć“ kao „hitna pomoć“, kola „žurne pomoći“ ne postoje. Tako da, negdje nije moguće, a sugestija je – nemojte to činiti ni gdje je moguće jer ostaje kao stilska rezerva, ostaje kao bogatstvo. I samo se vi držite toga a ne dirajte u ove ostale, oni su grdno prošli u Bosni i Hercegovini.

SLAVICA PEROVIĆ: Nije ni “vlak bez vlačnog reda”, nego je „vlak bez voznog reda“.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Samo jedna mala opaska, đavolji odvjetnik sam danas, po pitanju nauke ili znanosti. Svaka znanost, a osobito lingvistika, ima problem. Naime, kako opisuje dinamičke fenomene, morate jezik zamisliti kao kaotični sustav, kompleksni, u stalnom pokretu. Jednostavno, lingvistika se pomogne pa fotografira trenutak i onda kaže – e, sad ćemo mi proučavati ovaj trenutak. Da li znate priču o uvularnom „r“? Dakle, da li znate priču o tome kako je nastalo uvularno „r“, ono francusko karakteristično „r“? Znete li tu priču? Uvularni „r“ u govorima Evrope prije XVII stoljeća praktički nije postojao. Međutim, Luj XIV se rodio s govornom manom, nije mogao izgovoriti glas „r“. Ali, šta se dogodilo? Kako je on postao kralj - dakle, u tom trenutku naravno da nigdje nije postojao taj uvularni „r“ kao fonem - međutim, dvorska kamarila ga je, naravno, počela oponašati jer je to nosilo prestiž.

Šta se dogodilo? Ta glasovna promjena je prvo zaživjela u Parizu i onda se počela širiti, preko familije, naravno, s obzirom da su sve evropske kraljevske obitelji u rodu. Tako su na drugim dvorovima u drugim europskim zemljama, primjerice u Danskoj, dakle, čak u drugim jezičkim skupinama, dvorske kamarile isto tako počele govoriti uvularni „r“, koji je nakon par generacija odjednom je zamjenio alveolarni „r“ i postao je, dakle, taj uvularni „r“, jedna od glasovnih promjena koja se najbrže širila u Europi. Jako je dobro dokumentirana. Zapravo, najbolje dokumentirana od palatalizacije.

Šta hoću reći? Ovaj vaš „š“, ispričavam se, u ovome trenutku nosi značenje. Dakle, vaša „šekira“ je “sjekira proizvedena u Crnoj Gori”, to je njezino značenje, ali to ne znači... Poanta je samo u tome, dajte si vremena, mislim, vi morate vidjeti, i to će biti organski proces, da li će to zaživjeti ili ne. Vama se može dogoditi za deset, petnaest, dvadeset, koliko već godina, da ovo o čemu mi govorimo ovdje jednostavno više ne bude točno jer zapravo ni sad nije točno. Mi se igramo toga da smo oslikali ovaj trenutak u crnogorskom jeziku ili kako god ćete ga nazvati, u idiomu koji se govori u određenom području ovdje, koliko god arbitrarno da ga definiramo. Jednostavno, vidjećete, moglo bi vam se desiti za dvadeset godina da nema ovoga prema čemu je sada u opreci, ne. Tako da... to vam je super fora.

JOSIP BAOTIĆ: Ovdje osim mene nema dijalektologa pa moram da kažem da mi u stvari glasove u govorima ova četiri naroda bilježimo čak sa četrdeset osam znakova, kako se izgovaraju. A samo je trideset slova. Prema tome, kada pišemo „glova“, kako se “glava” izgovara u zapadnoj Bosni i tamo negdje oko Banjaluke i slično, da postoji glas “a”, a iza njega u stvari malo „o“, da se zna pročitati. Ja ovdje mislim, na kraju krajeva, da je to isto kao „š“, a nek se piše ustaljeno, da se ne stvaraju neki potezi.

BALŠA BRKOVIĆ: Ja bih predlagao ono što kaže norveški lingvista, da pišemo, recimo, „sj“, a ko hoće da čita „š“. On je isto to predlagao.

RAJKA GLUŠICA: Svako čita kako želi.

JOSIP BAOTIĆ: Kad kažemo bosanski, hrvatski, srpski, crnogorski, mi se tada u stvari usmjeravamo prema dvije kategorije jezika. Jedna je jezik kao genetski tip i tada je bosanski jednak srpskom, tada je jednak hrvatskom, tada je jednak crnogorskom i tada su ti termini sinonimije, nema boljega. A kada u stvari govorimo o standardima, onda u stvari bosanski, hrvatski, srpski, crnogorski nisu više jedan jezik, nego četiri jezika.

HANKA VAJZOVIĆ: Nisu bili ni prije.

RAJKA GLUŠICA: Četiri standarda.

JOSIP BAOTIĆ: Vidite, ne možete ni sada upotrebiti standardni jezik. Tu je sad problem. Prema tome, nije problem u celoj priči u tome da postoji ovo što imamo, nego kako ćemo mi to u stvari upotrebiti na korist svih i nametnuti drugima. U jeziku nema grešaka, u jeziku kao genetsko-tipološkoj kategoriji. Nema grešaka ni u standardnom već odstupanja od norme.

PITANJE IZ PUBLIKE 4: Nemam pitanja, nego više komentar. Ovo što ste pomenuli mi je bilo simpatično, ako sam dobro razumjela, Luja XIV, je li tako, kako je uveo „r“ u modu, u upotrebu. On je zapravo bio i preteča modnih dešavanja, a iz vrlo pragmatičnih razloga, jer je imao svilarski monopol, nad svilarskom proizvodnjom, tako da je nabacio svojim podređenim da najmanje dva puta godišnje mjenjaju svoju garderobu.

Meni je ova priča vrlo zanimljiva. Nisam lingvista, ja sam antropolog, tako da mi je zanimljiva iz jednog šireg aspekta. Mi govorimo o jeziku, odnosno o nacionalizmu, pa onda, naravno, o nacionalnom identitetu, koji je zapravo konstruktivna promjenljiva društvena kategorija, je li tako? Stvar dogovora. Jezik je jedan od mogućih kriterijuma koje mi biramo, znači, da ga interpretiramo kao dio našeg nacionalnog identiteta i on je u tom smislu živ. Što se ovdje dešava? Šta je zapravo stvar? Da li se zapravo koriste kulturne, prave, stvarne razlike ili se šmišljaju nove? Nekako mi je najzanimljiviji, čini mi se, taj fenomen kulturnih razlika. Što ćemo mi s tom razlikom? U čemu je smisao povećanja razlika, u tom smislu? Razlika uvijek može da se instrumentalizuje. Sad se postavlja pitanje ko ima moć da je instrumentalizuje u ovom ili onom pravcu.

BALŠA BRKOVIĆ: Ko prodaje svilu, to je uvijek pitanje.

PITANJE IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Bravo! Ko zarađuje od svile, od novog odijela.

Onda pazite kako je zanimljiv i fenomen nacionalizma. Šta se tu dešava? Mi smo bića s više identiteta, je li tako? Ti identiteti su takođe promjenljivi, procesualni. I sad, zašto se mnogi ljudi hvataju, recimo, baš za nacionalni identitet kao za nešto strašno važno? Paradoksalno potpuno. Zašto su neki ljudi spremni da se svađaju, da ne znam šta čine drugim ljudima, da ratuju, da stradaju, na kraju krajeva, u ime nacionalnog identiteta, a recimo nisu spremni za svoju profesiju, u ime svog komšiluka da se žrtvuju ili porodice itd. Toliko je to jedna paradoksalna situacija u Crnoj Gori.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Očigledno donosi korist.

PITANJE IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Pa čak i kad ne donosi, imate i takvih. Upravo taj sloj, višak emotivnog na temu nacionalnog identiteta.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Negativnog emotivnog.

PITANJE IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Najčešće negativnog, tako je. Eto, to je fenomen. Ali, posle svih iskustava ljudi ne kapiraju to. Ili barem značajan broj njih ne kapira.

BALŠA BRKOVIĆ: Nacija je konceptualno-simbolička projekcija porodice i

vjerovatno je to razlog što je toliko žilava. To je ono što ponekad previdamo iz jedne plemenite ili individualističke ljevičarske potrebe, da ljudi zapravo hoće tu vrstu utočišta. To je vrlo često čak lijek protiv nekih neuroza itd. To je ono što ponekad previdamo.

RAJKA GLUŠICA: I to najčešće ljudi bez izgrađenog sopstvenog identiteta hrle u taj grupni.

NADA BOBIČIĆ: Ja sam htjela da dam primjer kako su se, recimo, ranije tumačili raspad zemlje i ratovi i kako se, recimo, sada već nekoliko godina tumače. Jedno vrijeme, koliko smo mi stekli utisak, bilo je na snazi „liberalno“ tumačenje po kojem se insistiralo na tome da je u stvari samo nacionalizam doveo do zagriženosti i spremnosti ljudi da počnu da ratuju. Onda je vremenom postalo jasno da je zaboravljena i jedna klasna razlika, pa se stvorila i svijest da nije to nacionalno moglo samo od sebe da nikne, već da su tu bile nekakve druge strukture, preraspodjele moći, klasna promjena se desila koja je bila povezana i s nekim krajnje globalnim fenomenima. Onda se jedno vrijeme počelo insistirati samo na tome, a na kraju se i na jedno i na drugo počelo gledati nekako sinhrono.

Kada pričamo o nacionalizmu, ja bih samo da uvijek uzmemo različite aspekte koji se tu prepliću, da se ne zadržavamo samo na tom, recimo, da je nacionalizam nekakav izolovan fenomen. Dakle, ne želim nikako da se ovo protumači kako mislim da je klasno pitanje nezavisno od ovog nacionalnog ili bilo kako, samo čisto da imamo različite aspekte.

BOŽENA JELUŠIĆ: Jutros je profesor Baotić pomenuo kako je, u vrijeme kada je arabica u Mostaru prestala da se koristi, vlasnik jedne kafane objasnio svojim mušterijama zašto je skinuo natpise na tom pismu. Jer, kaže, nema za nju više mušterija, osim njih nekoliko. A ovako, kad stavi latinicu ima ne znam koliko mušterija. Isti profesor primjećuje da kad, putujući do svog kraja, prolazi kroz Republiku Srpsku, primjećuje da na drumskim kafanama više gotovo i da nema ćiriličnih natpisa, nego samo latiničnih, zato što od toga postoji promet.

Dakle, mi ćemo te nacionalizme ekonomski, razumije se, drugačije u praksi realizovati. Ovo je samo loženje naroda, naravno, svi smo toga svjesni, jer mi smo dvije godine razgovarali o izbornom zakonodavstvu. Umjesto da razgovaramo o suštini, razgovarali smo o jeziku i pustili da prođe vrijeme. Eto, tu je ta fina klackalica na kojoj mi padamo bez prekida. Nije čudno što se u Crnoj Gori najveći, da kažem, napad tim jezikom odvija već u prvim razredima osnovne škole.

Moji đaci svi pišu ko šta hoće. Neki pišu crnogorski, neki srpski, neki bosanski, i niko se ne svađa. I odlično se razumiju. Ali, kod male djece imate tu presiju: „Srećom me nije čula da sam rekla „sjekira.“ Ta vrsta pritiska u Americi i u zapadnim zemljama je zabranjena. Kao što je zabranjeno asertivno reklamiranje namijenjeno tom uzrastu, a mi upravo na tom uzrastu vršimo nasilje. E, to je ono što na višim nivoima ne radimo jer kod nas je rečeno – može i „devojka“ i „djevojka“ i „šekira“ i „sjekira“ i tolerantni smo, ali nisu ljudi tolerantni u osnovnoj školi na najvišim nivoima i tu postoje problemi i njih treba snimiti, a ti rezultati nisu danas ništa bolji nego ranije, čak naprotiv - pismenost je gora. Šta smo, dakle, dobili?

RAJKA GLUŠICA: Ja ću samo kratko da odgovorim na pitanje iz publike ko ima

koristi od svile i ko ima koristi od nacionalizma. Pazite, ako se nacionalizam pojavi sam po sebi, on vrlo brzo splasne i nestane. Nacionalizmom se uvijek manipuliše, a zna se ko ima koristi od nacionalizma. Uvijek oni na vlasti. Dakle, to je jasno. Uvijek vlast podgrijava, podržava nacionalizam, jer ima koristi od njega. Dok se mi koljemo oko jezika, oko crkve, oko ne znam već čega, neko pljačka.

BALŠA BRKOVIĆ: To je bitan momenat. Znači, ja u čitavoj aparaturi državnog projekta, jedne hidre koja na određen način generira javnu paradigmu nacionalizma, vidim neke ljude koje poznajem ili sam ih dobro poznavao u ranijim periodima. Za te ljude sam siguran da oni intimno nisu nacionalisti, da je njihov svijet mnogo drugačiji od toga čemu pripadaju, ali oni su pristali da budu dio toga. To je jedna paradoksalna varijanta s tim državnim projektima, ti ljudi koji su se u njih uključili s opravdanjem – eto, ja intimno nisam tu, ali tu sam, pripadam, kao nekakvo pojačanje, snaga. To je iluzija. Već samo pristajanje da se bude u tom konceptu predstavlja saučesništvo.

PITANJE IZ PUBLIKE 5: Ja sam Dragan Stanojević, inženjer elektrotehnike, novinar „Pobjede“, sportske redakcije. Imam pitanje za gospođu Glušicu. S pozicije nauke, interesuje me – postoji li igdje drugo na svijetu, pošto zaista ne znam, primjer da se jedan policentrični jezik naziva zvanično od države do države različito?

BALŠA BRKOVIĆ: Hindu i urdu, eto ti odmah, Pakistan.

RAJKA GLUŠICA: Hindu i urdu su genealoški, strukturalno i po razumljivosti isti jezik, ali se zovu drugačije, tako da ima takvih primjera i drugdje. Jako je važno da znamo da ovo što se nama dešava na južnoslovenskim prostorima nije specifikum ovih prostora. Imamo uvijek slične primjere u svijetu.

BALŠA BRKOVIĆ: Mi uvijek mislimo da to što ima kod nas nema niđe.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Ovo je jako bitna misao, ovo je užasno bitna misao i to već neko vrijeme zapravo. Pogledajte si Norvežane, Šveđane i Dance, najbolji primjer su vam oni. Dakle, postoji samo jedna društveno uvjetovana, neindividualna komponenta kao užasno bitan dio tih, da spomenem taj odiozni termin, “balkanskih identiteta” i ona je uvijek fokusirana na individualiziranje. Dok Skandinavci imaju nešto što se zove *Janteloven*, ili “zakoni Jantea”, a to je za njih užasno bitan koncept timskog rada i zajedništva, recimo. Dakle, oni uvijek idu stavljati individuu u drugi plan kako bi prije svega društvena korist bila realizirana.

SLAVICA PEROVIĆ: To je protestantski koncept, vjerski prvenstveno.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Između ostaloga. Ali, poanta je u tome da kod nas svatko ima neku svoju životnu priču koja je jedinstvena, nevjerovatna, svatko je ubio zmaja, mislim, svatko je bio dvije godine predsjednik negdje. Hoću reći, identiteti na Balkanu su veći od života i onda naravno da loše igraš timski, loše se slažeš u grupe ako je svaka sastavnica te grupe veća od života i veća od same grupe. A to ne može tako jer na kraju dana, i to je ona lekcija iz Skandinavije, ako hoćeš uspjeti – moraš igrati timski, jer grupa je zapravo uvijek veća od individue.

PITANJE IZ PUBLIKE 5 (nastavak): Čuo sam negdje komentar da je Šveđanima i Norvežanima već žao što se sve teže razumiju sa nekim iz Osla ili iz Stokholma posle

samo sto ili ne znam koliko godina otkad su se podijelili. Rekao mi je bukvalno – nemojte da se desi upravo to, da se ne razumijete.

RAJKA GLUŠICA: Samo bih da kažem stolu da i drugdje u Evropi imamo sličnu situaciju. Takvi su holandski i flamanski, moldavski i rumunski...

PITANJE IZ PUBLIKE 6: Upravo knjiga „Etnicitet i nacionalizam“ Tomasa Hilana Eriksena, sjajnog norveškog antropologa, problematizuje svu ovu našu priču, bavi se Balkanom i kako se u jednoj naizgled građanskoj državi, znači, gdje je bilo više vjera, ali nisu toliko bile izražene, zajednički jezik itd, plus ova dva – slovenački i makedonski, puno mješovitih brakova, znači, kako se odjednom desilo to čudo. Upravo pominje kako se na njihovu sreću slično čudo nije desilo na relaciji Norveška i Švedska.

HANKA VAJZOVIĆ: Jezik, a norma pogotovo, standardni jezik pogotovo, morao bi, i to mu je smisao, biti integrativni faktor zajednice. Mogu kazati, kao neko ko je trenutno i u politici, da je sad uistinu fokus vrlo ozbiljno na regionalnoj saradnji. Ono što Međunarodna zajednica očekuje to je da se regija povezuje i da se vrate mir, saradnja, trgovinski odnosi.... Jezik, vidjeli smo to, može biti i barijera. Ono što je nama potrebno jeste jezična tolerancija između ove četiri države, četiri bivše republike koje je povezivao jedan jezik, da svako razvija svoje ali da niko ne negira tuđe, a da bismo održali komunikaciju koja će nam sigurno biti sve više potrebna kako bismo jednim korakom krenuli ka Evropi. Hrvatska već tamo jeste. Zar ne bi bilo krasno da postoje takve saradnje? Neka zasebnih država, neka zasebnih naroda, ali evo jezik neka bude neka vrsta integrativnog faktora. Biraj svoje, ne diraj tuđe, respektuj.

BOŽENA JELUŠIĆ: Relativno najveće književnosti nastupaju kao jedna književnost, na španskom i portugalskom, a mi nismo u stanju da sačuvamo dvadeset miliona govornika i reprezentativnu književnost, nego ćemo sa šesto hiljada nametnuti nešto, od čega i kome, i pritom još smanjiti broj čitalaca svuda.

RAJKA GLUŠICA: Zašto treba insistirati na kritici nacionalizma? Zato što nacionalizam insistira na razlikama jer nacionalisti u jeziku vide nacionalni identitet, a ne doživljavaju jezik kao sredstvo komunikacije i ne primjećuju tu našu stopostotnu uzajamnu razumljivost. Onda svi nacionalizmi izmišljaju razlike, kako bi imali različit jezik od onog drugog. Ako mi shvatimo da su to četiri imena za isti jezik, onda ćemo mi lako u školu. Je li tako? Poštujući sve norme. Ali, ako mislimo da su to četiri različita jezika, e, onda je problem jer đaci zahtjevaju nastavu na srpskom, ovi na crnogorskom, ovi na bosanskom, ovi na hrvatskom.

Dakle, treba stalno govoriti da je to isti jezik, sistemski, genetski i po razumljivosti, iako se različito zove u različitim socio-kulturnim sredinama. Ne treba insistirati na razlikama, nego na onome što je nama zajedničko, a zajedničko je devedeset posto. To je suština stvari. Izbjegavamo ovaj mostarski sistem nastave gdje imamo pod jednim krovom tri škole, a i mi ćemo, ja sam na to upozoravala u nekim novinskim člancima prije tri godine, insistirajući na nacionalnim jezicima, završiti kao Mostar.

BALŠA BRKOVIĆ: Problem je u tome što je ovaj diskurs marginalizovan u ovom društvu. Svaki normalni, svaki razboriti diskurs je marginalizovan posvuda. Znači, to je problem čitavog ovog prostora. Ovdje je sve što je normalno, sve što je dobro, toliko krhko, toliko slabašno da bilo kakva oluja može sve da oduva. To je naš problem, svih

nas zajedno. Sve što vrijedi, sve što je dobro nastalo u ovih desetak godina je krhko, nikakvo. E to je problem.

Drugi momenat koji je, čini mi se, jako važan je to što je upravo od ovoga o čemu pričamo napravljena zona marginalizacije zato što je nekome odgovarao jedan znatno rigidniji koncept koji imate u bilo kakvoj priči o jeziku za dvadeset pet godina. Taj diskurs je uvijek bio manjinski. Šta se u međuvremenu desilo? Desilo se da se sistem jasno okrenuo protiv ovih koji to rade na način nauke, onako kako bi to jedino i trebalo da se radi. Znae, DPS ima stari sistem vlasti, sistem da sve pretvori u parodiju. Tako su i ovu priču pretvorili u parodiju. Zato su poklanjani fakulteti, zato je napravljena ova parodija. I onda, kako ćeš doći do normalnih ljudi?

Druga stvar je koliko oni ne razumiju to čime se bave, a data im je velika skupa igračka, fakultet u siromašnom društvu kakvo je crnogorsko. Evo koliko oni o tome razumiju. Sve je počelo onda kada su ti vajni intelektualci napravili neku kozačku skupštinu, ja sam to tako zvao, u hotelu Crna Gora kada je jedan od njih, borac za crnogorski jezik, predložio da se ukine studijski program za crnogorski jezik u Nikšiću i na toj kozačkoj skupštini dobio veliki aplauz jer su kozaci, izvinjavam se – *kožaci*, mislili da tako treba. Jedan od tih mladih stručnjaka izađe i kaže: „Šećate li se sjajnog kraja filma Živka Nikolića kad ide Veljko Mandić nudističkom plažom i vidi голу ženu, Njemicu neku, pogleda je i kaže: ‘Au, s kakim ja međedom život provedoh!’“ I sad, uzgred budi rečeno, što to nije ni jedan od boljih momenata kod Živka, naprotiv, podilaženje jednom primitiv..., nije bitno, analiza seksističkog diskursa svakako, ali taj pametnjaković priča tu priču i zalaže se za jotovanu, isključivo jotovanu, varijantu, hoteći da sačuva tu vrstu diskursa. Ja mu objašnjavam: “Čovječe, ne samo u seksističkom diskursu, nego da ti je sve u jeziku jotovano, šta bi ti bilo smiješno u Veljkovom ‘međedu’?” Znači, ispeglao bi, ne bi imao ono što ti je Živko prikazao tom formulacijom. O tome se radi.

Znači, tu ste imali jedno potpuno poklapanje, ali to imate u toj poznatoj nauci i u istoriji, kada jednoj političkoj eliti treba nešto novo i potpuni diletanti uđu u igru i to se onda predstavlja kao nešto. Što je ovo o čemu je on maloprije govorio? Ništa od toga neće zaživjeti. „Š“ je zaživjelo na način kad hoćeš da obojiš govor, pa napišeš ga, čak ga i neki mediji koriste. Ranko Krivokapić³ se pozdravio sa „predsjednikom“, naravno, pa kad je vidio, kad je DPS dao znak, najoštrije su krenuli da ga cipelaju upravo oni koje je on podržao, je li, u tom projektu. Na kraju je Ranko završio na promociji rječnika u CANU i na promociji „Njegoševih dana“. Hoću da kažem – opasna je stvar kad god se desi ta sprega neznanja i moći, to je paklena kombinacija.

BOŽENA JELUŠIĆ: Ima li ovdje nekog ko je 1982. godište? Sjećaš li se bukvara? Taj ko je rođen 1982. imao je bukvar u kojem su bila slova M-mama, A-auto, Z-zec i bilo je T-Tito. To je autentični bukvar. Dakle, slovo T je bilo „Tito“. Nije ovo prvi put da nam se tako nešto događa. Sad, mi smo bili mnogo srećni jednom, ono je zlatno doba, a mi smo sad u čeličnom vremenu pa je sve najgore. Naprotiv, vi ste učili da nemate tatu nego Tita, pored toga što je Tito još bio i dobar. Znači, to je sad problem. Onda, što se desilo? Onda taj isti moj sin koji je takođe 1982. godište jednog dana je došao iz škole i donio “Titov pionir” gde je, na mjestu na kom je uvijek bio ili Sava Kovačević ili neki od narodnih heroja, sada bio Sveti Sava. Ja sam tada znala da će početi rat. Uskoro smo mi dobili

---

3 Ranko Krivokapić (Kotor, 17. avgust 1961) crnogorski je političar, bivši predsjednik Skupštine Crne Gore i predsjednik Socijaldemokratske partije Crne Gore.

srpski jezik. Onda sam se ja bunila zašto moram da svoj srpskohrvatski, pošto sam rođena u Metkoviću, zamijenim time, a da me nitko ništa o tome nije pitao.

PITANJE IZ PUBLIKE 7: Imam jedno pitanje konkretno za profesoricu Rajku Glušicu. Koliko je doprinio tome da nacionalizam u jeziku pobijedi taj momenat kad su nelingvisti krenuli da se bave jezikom? Dakle, mi evo i ova dva dana ovdje imamo istu situaciju gdje se ljudi koji se ne bave jezikom konstantno upliću duboko u teme koje su neodvojive od nauke o jeziku. Tako je bila situacija sa fonemom koja je jako jednostavna osobi koja je studirala jezike, koja je to diplomirala, a kamoli profesorima koji su vezani za fakultet i koji su stekli zvanja. To bi bilo analogno tome da se, recimo, ja, kao neko ko je profesor jezika, krenem uplitati u medicinu i sad da objasnim nekom hirurgu kako je to lijepo odraditi operaciju na otvorenom srcu i kako je to zapravo mnogo jednostavno, samo on to nije shvatio. Dakle, to je prvo pitanje.

Sljedeće pitanje je vezano za fakultet na Cetinju. Profesorica Rajka je pomenula da se tamo obrazuju studenti koji su žrtve neonacionalizma. Međutim, mene zanima – da li je samo nacionalizam problem s tim fakultetom ili ponovo postoji taj problem nenauke? Dakle, da li će odatle izaći samo ljudi koji su nacionalisti ili jedna pogubna kombinacija - nacionalisti koji ne znaju?

Evo baš sad dok mi ovdje lijepo govorimo o nacionalizmu, o nauci, ja pratim ovamo na „Fejsbuku“ neke statuse gdje opet pozivaju na linč profesorice Glušice, gdje sve nas tamo iz Nikšića prozivaju da smo mentalno poremećeni mi, a ne oni, i to nam prijete ljudi s kojima smo mi prije jedno dvije godine sedeli za istim stolom.

Posljednje pitanje, potakla me priča profesorice Maje Bogojević vezano za feminizam i za rodnu ravnopravnost u jeziku. Dakle, ja sam od onih kojima nije stalo da li će biti „profesorica“ ili „profesor“, ali na polju toga, dakle, svjedoci smo da u Pravopisu crnogorskog jezika postoji i te kakva diskriminacija, i to veoma opasna, dakle, koja prelazi iz tih nivoa, pa imate primjer, recimo, za korišćenje crte u rečenici gdje stoji, sad parafraziram, da bi žena koja ne izgleda lijepo mogla biti vladarka, glumica, ljekarka, ali, pa sad tu valja staviti crtu, sekretarica nikada. Dakle, koliko su povezani mizoginost i nacionalizam i ko je dozvolio da ti nacionalisti i mizoginisti budu na strani pobjednika?

RAJKA GLUŠICA: Prvo pitanje. Pazite, jezik je suštastveno pitanje, pripada svima i svi mislimo da o jeziku sve znamo i svaki komentar čovjek doživljava lično, jer nas jezik određuje na tri plana, na biološkom, sociološkom, na psihološkom, tako da, što god se dešava u jeziku mi smo svi pozvani da govorimo. Onda se nauka ne čuje ili joj ne daju da se čuje. Dakle, imamo dva aspekta.

Što se tiče studenata, ja sam poginula zbog studenata sa ovog fakulteta na Cetinju jer sam rekla da se tamo upravo vodi ta nenaučna i nacionalistička jezička politika utemeljena na mitovima, a ne na nauci i na činjenicama. To i dalje tvrdim i naravno da žalim te studente jer ne znam šta će naučiti. Ne znam s kakvim kapacitetima će naučeni izaći. Smatraće da smo mi njihovi neprijatelji, da mi ne znamo ništa o jeziku, da smo ljubomorni, frustrirani, pakosni i slično i da ne vidimo taj blistavi projekat koji je temelj crnogorskog identiteta - Fakultet za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Dakle, to je temelj crnogorskog identiteta. Tako oni misle. Naravno, ako kažemo to što mislimo, evo, možda nije istina, ali tako mislim da jeste, naravno da smo onda državni neprijatelji, to sam iskusila, ja sam već državni neprijatelj ohoho i neko ko radi protiv države i upravo

nacionalnog identiteta.

Treće pitanje bilo je za odlike ženskog roda u jeziku. Mislim da će sve ove forme u ženskom obliku za zanimanja koja žene obavljaju doći nekako prirodno jer zašto je nama tako prirodno, kao što je Maja rekla, da kažemo „učiteljica“, „profesorica“, „čistačica“, „kuvarica“, jer su to profesije koje su žene ili uvijek radile ili odavno osvojile. Nama nije strano da imamo i učiteljice i nastavnice i profesorice i doktorice. Sve ono drugo se kasnije osvojilo, a jezik u suštini vrlo lijepo preslikava život. Mi u jeziku imamo sve one sufikse koji mogu lijepo da obilježe, da označe ženu koja ima neku funkciju – i ministarka i poslanica. Nekad je ministarka bila samo žena ministra, sada je to žena koja vrši tu funkciju. Poslanica je bilo pismo koje šaljemo, a danas je žena koja vrši funkciju poslanika u skupštini.

Dakle, kako se mijenja status žene u društvu, tako će se i njen odraz u jeziku mijenjati. Imamo tvorbene jezičke modele da fino označimo ženu koja je ministarka i zovemo je “ministarka”, a ne koristimo konstrukciju “žena-ministar” ili neku drugu. To ide polako i stvar je navike. Onog momenta kad se mi naviknemo na te oblike prihvat ćemo ih. U hrvatskom su u tom smislu mnogo više odmakli.

BOŽENA JELUŠIĆ: S tim što je i to stvar identiteta. Žena ima pravo da traži da bude “ministar”.

SLAVICA PEROVIĆ: Ima pravo da traži da bude “ministar”, ali kad je neko napadne da se ne brani time što je žena, pa da kaže – napali su ženu. Ako je tražila da bude ministar, neka onda bude ministar odbrane.

HANKA VAJZOVIĆ: Nije ni u jeziku sve tako jednostavno to provesti. U Bosni i Hercegovini praksa je – jedan član zakona u svakom zakonu kaže: „Sve što je upotrijebljeno u muškom rodu, bilo da je terminologija ili šta, jednako se odnosi bez diskriminacije i na ovo i na ono.“ Kod nas kongruira muški i ženski po gramatici, muški i ženski rod uvijek kongruira s muškim rodom u množini. On, muškarac, žena i dijete došli su – to je kongruencija. Šta se dešava u tekstovima? U Bosni i Hercegovini, koji god da je jezik, ušli su u jednu zamku. Prestrašne imamo rodne studije i oni insistiraju na tome. To je prestrašno, danas sam pričala. Profesor/ica, došao/la, to je tako dekomponovan tekst, vi to ne možete više pratiti, u ime ravnopravnosti.

Dalje, imate nomenklaturu zanimanja. Mi imamo zanimanje “sekretar”, to prvi čovjek do direktora, je li tako, menadžment, sekretar firme. To se nekad zove “generalni sekretar”. Kad se krenulo u ravnopravnost, prvo nismo uspjeli u nomenklaturi nikako riješiti da bude “medicinski brat” jer imamo “medicinsku sestru”, odnosno da bude uz “medicinskog tehničara” i “medicinska tehničarka”. Sekretar sa visokom spremom, u menadžmentu vrlo važan, ako je žena, ona ne želi nikakvu ravnopravnost jer će biti sekretarica ili tajnica koja sjedi ispred šefove kancelarije. Kasnije je “sekretarka” prošlo, da ne bi Hilari možda reagovala. I ovo, ne može, ako je rezervisano negdje, vi ste rekli – “zastupnica”. “Zastupnica” da, ali “poslanica”, ako je to već oznaka koja je rezervirana ili rezervisana za nešto označeno drugo, šta ćemo sad? Slušalac – “slušalica”, to ne može biti žena koja sluša, gotovo, to je predmet.

PITANJE IZ PUBLIKE 8: Može li “slušateljka”?

HANKA VAJZOVIĆ: Može, ali onda imamo problem sufiksa “-telj”.

SLAVICA PEROVIĆ: Da, ali ja sam televiziji čula rečenicu: „Pacijent je trudan.“ Da, ljekar je pričao, i to na jednoj od beogradskih televizija. „Pacijent je trudan.“

NAĐA BOBIČIĆ: Htjela sam da kažem da su, recimo, u SFRJ kada su se partizanke izborile za svoja prava, prvo one su htjele da im se obraćaju u muškom rodu - “komesare”, “ministre”... Njima je to tada bila ravnopravnost. Znači, prvo, tu je pitanje istorijskog konteksta. Drugi problem, iako mi ovdje govorimo sad raznim jezicima i usput samo, neko je rodno korektan, neko nije, pitam samo – a što je problem da se izbori feminizam ovdje? Dakle, što smo se sad izograđivali, mislim konkretno na naše slušateljke iz publike, odnosno sagovornice, bolje rečeno. Samo me interesuje, govorim o jeziku i ne prozivam jer vi se nama obraćate, zato sam i rekla ono – “sagovornice”, zato što mi se čini da ako pričamo o raznim identitetima, jezicima i nacionalizmu itd, kad smo već došli do te rodne ravnopravnosti, onda me zaista interesuje – što je problem feminizam?

PITANJE IZ PUBLIKE 2 (nastavak): Da pojasnim, ja jesam feministkinja, nije mi teško da to priznam, apsolutno se ne bojim da to kažem zato što je to jedina ideologija kojoj ja pripadam, i to ponosno. Po meni, ako se radi o ljudskim pravima, a grupu ljudi čine žene, ja pripadam toj grupi žena. Znači, samo u tom smislu, u smislu dobijanja ljudskih prava tamo gdje žene nemaju ta prava, a ne kako se feminizam kao bauk, posebno u patrijarhalnim sredinama, predstavlja kao muško-mržnja itd. To su žene-vještice koje mrze muškarce. Taman posla.

BALŠA BRKOVIĆ: Moram da odam priznanje izboru tvoje jezičke nominacije. Palo mi je na pamet nešto sad dok sam razmišljao o tvom izboru, koji je u tom slučaju savršeno precizan. Mi smo zapravo generacija koja bi trebalo najpreciznije da nosi kao ime svog jezika upravo to ime jer mi jesmo generacija srpskohrvatskog jezika. Ali, bitan je jedan momenat, ako je moguće napraviti korelaciju između imena jezika i političke zbilje, dobijamo sledeće. Jedinih pedeset godina u povijesti svih naših naroda i narodnosti kad nismo bili kolonija ničija jeste period Jugoslavije. Dakle, do tada ova naša priča o crnogorskoj slobodi, to je sloboda u pećinama. Znači, svi smo bili kolonije do te jezičke nominacije i nakon nje do kraja svijeta svi ćemo biti uvijek neka vrsta kolonije. Tako da, to je svakako jedan od razloga da gledaš s ponosom na tu svoju jezičku nominaciju.

PITANJE IZ PUBLIKE 2 (nastavak): Hvala, Balša, na pojedinostima.

Ja prije nego odem samo sam htjela reći da je hrvatski prevod sa francuskog George Sand „Povijest mog života“ ili „Istorija mog života“. Povijest, kako krasna riječ, zar nije? Čitala sam je sa četrnaest godina, bila je u porodičnoj biblioteci, knjiga koja me je markirala prije svih ovih današnjih izama i feminizama, koja me je odredila u mnogo čemu. Tako da, mislim da čak nije se ni desio srpski prijevod, koliko sam vidjela na internetu, nisam sigurna. Mislim da je to jedini u Jugoslaviji prijevod bio, taj hrvatski. Eto, to sam čitala.

HANKA VAJZOVIĆ: Zato treba ostaviti sinonimiju.

SLAVICA PEROVIĆ: I još samo jedna riječ o feminizmu. Kako je Maya Angelou⁴ rekla: „Ko će biti feministkinja umjesto mene?“ Mislim, to je ključna rečenica. Ko u moje

---

4 Maya Angelou (1928 – 2014), američka pjesnikinja i borkinja za ljudska prava.

ime, ko umjesto mene? Niko, pa ja sam žena. E, divno je imati Balšu Brkovića, koji je takođe feminist.

BALŠA BRKOVIĆ: Izvinjavam se, jedan momenat, sad mi je nešto palo na pamet i čini mi se da se uklapa. Mislim da je to jedna od presija koje su najveće u istoriji, da se treba tom presijom baviti. Ali, čini mi se da ova nova jezička situacija pogoduje jednom drastičnom snižavanju jezičke kulture. Evo jednog primjera. U posljednje vrijeme često imamo demonstracije, potpuno legitimno, ali u medijima sve češće ljude koji demonstriraju zovu "protestantima". Dakle, pošto oni idu na protest, mediji su ih u Crnoj Gori pretvorili u protestante. Ja sam u par tekstova skretao pažnju ljudima da je to krajnje neozbiljno, uglavnom je bilo riječi o prevodima. Ja bih zaista volio da u Crnoj Gori ima mnogo više protestanata, ne samo onih koji demonstriraju, nego i protestanata precizno. Znam samo Pećakovića koji je uvjereni kalvinista, moj drug iz Bara, sjajan pjesnik i feminist takođe.

Želim da kažem da je to momenat koji takođe treba imati u vidu, na koji način mediji instaliraju jednu novu jezičku paradigmu, potpuno sumnjivu, nemoguću, po kojoj danas u našem jeziku riječ „protestant“ znači nešto potpuno drugo. Čini mi se da se to donekle umanjilo u poslednje vrijeme, da je bilo upozorenja, ali to vam je primjer kako zapravo imamo realno snižavanje jezičke kulture. U medijima koje ja pamtim iz detinjstva - dobro, u doba SFRJ mediji su ideološki bili, naravno, kontrolisani, pa su i jezički bili kontrolisani mnogo više - bilo je nezamislivo da čujete takvu glupost.

HANKA VAJZOVIĆ: A tek pleonazmi, na primjer kod nas: „biografski podaci iz životopisa“, i vuk sit i ovce na broju itd.

BALŠA BRKOVIĆ: Inače, znate onaj čuveni vic iz jednog od romana Vuka Draškovića, kada smo već u zoni nacionalizma. On je nekad bio simbol nacionalizma, a danas je postao potpuno evropejac, kosmopolita. U jednom od njegovih starih romana, mislim da je upravo onaj najproblematičniji, „Nož“, postoji lik nekog studenta Crnogorca koji tamo neđe u Sarajevu studira i koji objašnjava kako su Crnogorci nastali pa kaže: „Kad su Južni Sloveni išli preko Karpata, bila je na vrhu planine jedna plava tabla na kojoj je pisalo: 'Montenegro'. Ko je bio pismen, njega pošalju u Crnu Goru, a ostali kud koji.“

Onda mi je krajnje neobično, znate, operisan sam 1983. godine, ležao sam u bolnici u Beogradu, neka ozbiljna operacija, glas mi je od tada ovako neobičan, i sjećam se starog Roma, koji je gledao mene i rekao mi je: „Balšo, ti si iz Crne Gore.“ Rekao sam mu: „Da, jesam.“ „Blago vama, vi ste tamo svi pismeni.“ Nikad u životu nijesam čuo ništa slično. Imao sam tada šesnaest godina, potpuno mi je bila suluda ta konstrukcija. Prvi put sam razmišljao o svom narodu na taj način. Jer sam, naravno, znao da nijesmo svi pismeni. Ali, bilo mi je nevjerovatno da neko to vidi tako. Zato sam se sjetio tog vica, tako da mi je još tužnije kad danas vidim ove neke stvari i pomislim da je u to doba postojao barem mit o pismenosti Crnogoraca.

PITANJE IZ PUBLIKE 9: Ja imam jedno kratko pitanje u vezi s trenutnim stanjem u crnogorskom jeziku. Naime, zanimaju me dubletni oblici. Šta se dešava s njima, pošto ja u jednoj školi predajem predmet koji se zove crnogorski jezik kao nematernji? Naravno, taj predmet pohađaju učenici kojima crnogorski nije maternji, program je redukovan itd. U jednom udžbeniku za treći razred naišao sam na rečenicu koja kaže: „Dječaci i djevojčice su izašli u dvorište.“ Sada, vidite, ova riječ „djevojčice“, ona je jotovana, a „dječaci“ nije.

Koliko ja znam o jotovanju, ja sam završio crnogorski jezik i bio sam odličan

student, koliko ja znam o jotovanju, dakle, jotovanje je proces ili glasovna promjena koja se dešavala u dalekoj prošlosti. Kada mi prikazujemo jotovanje, mi prikazujemo rezultate nečega što se dešavalo u dalekoj prošlosti. Pošto mi sada nanovo hoćemo da jotujemo, kako ćemo da odlučimo šta je pravilno, a šta nije? Mene učenici pitaju – zašto se oba ne jotuju? Zašto nije „dječaci“ jotovano?

Htio bih da prokomentarišem i naziv ovog jezika, trenutno kako stoji. Mi u dnevnicima pišemo „crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski“. Za mene kao lingvistu taj je naziv sporan. Ja ne znam da se igdje u Crnoj Gori predaje srpski jezik u ekavskim oblicima. Znači, ako se nigdje u Crnoj Gori ne predaje ekavica, onda je taj naziv sulud.

BALŠA BRKOVIĆ: Dobro, nije srpski jezik samo ekavski. Srpski jezik ima i ijekavskih dijalekata. U Srbiji imaš Užice...

PITANJE IZ PUBLIKE 9 (nastavak): U Srbiji je prevagnula ekavica, moramo biti realni. Nekada nije bila, Vukov prevod Biblije je, naravno, bio na ijekavici, ali trenutno je to tako.

HANKA VAJZOVIĆ: U Republici Srpskoj srpski jezik je ijekavski.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: U Hrvatskoj najveći dio srpskih govora nije ekavski. Dakle, samo u uskom dijelu uz Vukovar.

PITANJE IZ PUBLIKE 9 (nastavak): Po mom mišljenju, nema pretpostavki šta će se desiti kada mi počnemo da na ovaj novi jotovani crnogorski, koji je, nažalost, ja mislim, odnio prevagu, znači, nismo ravnopravni. Ja, recimo, volim da koristim dubletne oblike, ne volim da koristim jotovane, znači, to mi nije po prirodi i kada pišem. Šta će se desiti kada počnemo da prevodimo velike svjetske pisce na ovaj ovakav jotovani crnogorski jezik? Recimo, ja uzimam Kafku kao model pisca koji piše visokim stilom, kod njega svi likovi govore standardnim jezikom. Šta će se desiti kada budemo to preveli na ovakav crnogorski?

RAJKA GLUŠICA: Zašto su ti dubleti problem? I zašto nam je prva verzija pravopisa bila katastrofalna sa „ćelohranitelj“, „ćestanina“, „ćeskota“, „ućeha“ i slično? Pa zato što je ijekavski izgovor bio osnova u vrijeme kad se standardizovao srpskohrvatski, tzv. južno narečje. I Vuk je, kao rođeni ijekavac, naravno, nerado odustao od nekih jotovanih oblika, ali učinio je to zarad sistema. Jer vi morate u jeziku imati neki sistem kojeg ćete poštovati. Odustao je tako i od „ded“ i od „devojka“, pa je i objasnio da je to učinio po uzoru na dubrovačke govore, na govore bosanskih Muslimana i slično. Zašto? Zato što u slučaju jotovanih oblika nije pronašao sistem.

Kada je Josip Silić⁵ pokušao da standardizuje crnogorski jezik, zajedno s Čirgićem⁶ i sa Vasiljevom, on je, kao čovjek koji je strukturalista i koji u jeziku traži sistem, a ne zna crnogorske govore, upravo standardizovao sve. Dakle, i „ćestanina“ i „ćeme“ umjesto „tjeme“ i slično. On nije znao da se to u Crnoj Gori ne govori, a sistem mu je to omogućio. Zašto su problematične te jotovane forme poput „dečak“ i „devojčica“, iako se neke od

5 Josip Silić (1934.) hrvatski lingvist, kroatist i teoretičar jezika.

6 Adnan Čirgić (1980.) crnogorski lingvist, direktor Instituta za crnogorski jezik i književnost i glavni i odgovorni urednik časopisa *Lingua Montenegrina*.

njih koriste u narodu, kao, recimo, „neđelja“, „poneđeljak“? One se koriste u narodu, ali nemate sistema. Čak nijesu ni ovi novi standardolozi propisali „đelo“, a imate „neđelju“. Dakle, Vukova potreba za tim sistemom je dala upravo ovo da se neke stvari ne joutuju i ostaju nejotovane. Jer vi možete u pravopisu lijepo da objasnite – ne joutuje se i slično, ali ako date i da se joutuje i da se ne joutuje, onda tome nema kraja. Do Silićevog modela sve se joutuje i sve se ne joutuje. On je dao dva sistema u prvom pravopisu i dobili smo „ćelohranitelje“, „ućehe“, „ćešitelje“.

HANKA VAJZOVIĆ: Jel to sad i dalje stoji ili je ispravljeno novim?

RAJKA GLUŠICA: Moraću tu kratku istoriju. Mi smo kritikovali te oblike jer to u Crnoj Gori ne postoji. Ne postoji „ćestanina“ u Crnoj Gori, ni „ćelohranitelji“.

HANKA VAJZOVIĆ: Jezička praksa to ne potvrđuje.

SLAVICA PEROVIĆ: Ali, ima „ćelokupan“.

RAJKA GLUŠICA: Ima tamo „ćelovečernji“, „ćelodnevni“. I šta se desilo? Mi smo te oblike kritikovali preko novina. Oni su tvrdili da toga nema, da mi blatimo crnogorsku standardizaciju i slično, a svak ko otvori Pravopis, prvo izdanje koje je objavio „Službeni list Vlade Crne Gore“, i pogleda na tim i tim stranama i ako otvori sajt Ministarstva prosvjete i pogleda na tim i tim stranama, uvjeriće se da ti oblici stoje. E, onda su u drugom ponovljenom izdanju iz 2010. izbacili to što smo mi kritikovali, ali je ostalo „šećati se“, „ošećanje“, „mržeti“, „Žana“, „Žajo“, „Mišo“ i milion drugih stvari, ali opet to ne možemo uklopiti u sistem.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Ako mogu samo dodati?

Postoji ta jedna ogromna razlika između onoga što vam govore ljudi koji se bave historijskom gramatikom, morfologijom i uopće. Pogotovo indoevropci. Dakle, oni smisle i vrlo dosljedno provedu pravilo, kao što su ovi „ćelohranitelji“ i to sve, to je skroz u redu. To je dosljedno provedeno pravilo. Problem nastaje u sljedećem, a to je ovo što ste i vi detektirali. Vama je to, kažete, blesavo koristiti. Dakle, Kafka. Dvije vrlo brze analogije. Gledam prije deset godina nekakav film, ima srpske titlove, uglavnom, love se po Manhattanu, lopovi bježe policajcima. Lopovi skrenu negdje i jedan policajac kaže drugome: „Eno ga, eno ga, skrenuo je u ono sokače levo!“ Dakle, na Manhattanu – sokače. Mislim, apsurdno je. Ne znam da li bi na srpskom zaista organski bilo upotrebiti sokače za *alley* na Manhattanu, ali u redu, meni je bilo urnebesno, to je broj jedan. Dosljedno provedeno pravilo, u redu. Drugi primjer, Turci za sve svoje filmove imaju sinhronizaciju. Ulazi Džon Vejn u salon i kaže: „Merhaba!“

Šta želim reći? Umberto Eko, sad ozbiljno, ovo je znanstveno, da ne budu samo vicevi, ima fenomenalnu knjigu koja se zove „*Quasi lo stesso*“ ili „Skoro pa isto“, u kojoj zapravo govori o prijevodu kao takvom, i o različitim nijansama. U svakom slučaju, poanta je u ovome, kvaliteta prijevoda ovisi o tome koliko su prevoditeljica ili prevoditelj pogodili nešto što je organska forma i nešto što će čitatelju zvučati prirodno, jer čitatelj ne može to znati. Čitatelj koji čita prijevod Kafke, on ne zna da li je Kafka u izvorniku pisao visokim stilom ili niskim stilom, on to ne može znati. Dakle, prevoditelj ima to breme odgovornosti da pogodi, jer i to je semantička dimenzija, kakav će taj tekst biti. Dakle, ako je nekakav visoki stil, tamo je s razlogom, zato je pitanje prevoditelja, ako je prevoditelj preveo na način koji to ne ilustrira dobro čitatelj će to vrlo brzo shvatiti,

kad ima, recimo, „sokače“ na Manhattanu, to je taj osjećaj neprirodnosti. Dakle, razlika između „sokačeta“ i „merhabe“ je u sljedećem – to što je „sokače“ forma koja nikako ne odgovara sadržaju i oko toga će se složiti svatko tko je s ovih prostora, a ima ikakvu svijest o tome šta je Manhattan, makar ga je vidjeo na filmu. Ja sam bio tamo i doslovno je isto u realnosti kao ono što vidiš na filmu, isto je, šokirao sam se, nigdje drugdje nije tako. I znam sasvim sigurno da na Manhattanu sokače ne postoji.

S druge strane, govorniku turskog koji gleda taj film, izraz „merhaba“ je točno ono kako bi i on napravio da je bio na mjestu Johna Wayna. Nosio bi taj prsluk, šešir stetson, ušao u salon i pozdravio ljude riječju „merhaba“, jer on ne ume drugačije osim s „merhaba“. To je ta razlika.

U tom nekom smislu, ako ovoj školskoj djeci o kojoj ste vi govorili nešto nije prirodno, to je onda tako s razlogom. Dakle, tu treba uvijek ići za kontekstom zapravo. Mislim, u redu je skroz imati jezičnu politiku i ako je konsenzus o tome da se nešto njeguje, bože dragi. Francuski standard ni na koji način ne odgovara onome što postoji. Oni imaju jedan od najgorih pravopisa u svemu. Jedini gori je irski.

Hoću reći sljedeće samo – uvijek, po mom mišljenju, a to je pomalo aktivistički, treba zauzeti stav da jezik, i to je možda pitanje prirode, treba ići za organskim, treba ići za onim što ljudi osjete da je pravo, jer vrlo brzo se osjeti ta diskrepancija između fenomena i nekakvog znaka kojim je on označen, ako nije kvalitetna arbitrarnost, ako zaista nije konsenzualna arbitrarnost. Evo, čisto toliko.

SLAVICA PEROVIĆ: Mogu li ja samo jednu rečenicu u vezi sa ovim što je Rajka pričala, sa „ćemenom“ i slično? Kontekst za ovu riječ nalazimo negdje u dijahroniji, u prošlosti, u nekadašnjem životu Crnogoraca, pa je to riječ o jednome koji je išao „ćelokupan“ da spava. On je bio „ćelokupan“ jer je išao obučen da spava. Znači, sve što je imao na sebi je bilo sadržano u tome „ćelokupan“.

BALŠA BRKOVIĆ: Znači, zamisli kako je meni, urbanom čitaocu, koji čita, recimo, Lalića kad nađe tamo jednu sjajnu priču, kao, objesili su četnici u logoru neku partizanku, čobanicu koju su pratile ovce, i sad, filmski je sve to, onako, kao Sergio Leone da je radio scenu, zaljulja se njeno tijelo i sjenka koja pada po onoj zemlji rastjeruje one njene zbunjene ovčice kako se pomjera. Kaže Lalić, i prvi put naiđem na tu riječ, „a ona ih je“, kaže, „povela da *odluče*“.

SLAVICA PEROVIĆ: Da *odluče*? Ah, da, da, da, da! “Da odbiju od sise.”

BALŠA BRKOVIĆ: Dakle, pored onoga što mi znamo, to znači i da se odviknu od majke i ta riječ, recimo, u takvom značenju, samo ti književnost može sačuvati takvu riječ. Mi iz našeg urbanog konteksta ne bismo je nikad shvatili, ali genijalna je riječ – povela je ovčice da *odluče*. Znači, ja kao čitalac prvo stajem, kažem – ček, ček, da *odluče*, šta da *odluče*? Onda shvatam šta to zapravo znači. Takav je i ovaj izraz: *ćelokupan je otišao da spava*. To je nezamijenljivo. Šta bi značilo da umjesto toga kažeš da je neko obučen otišao na spavanje? Ništa. Ali, tu imaš potpuno jedan svijet.

HANKA VAJZOVIĆ: Ali bi izgubilo svoju markiranost da je svugdje tako.

SLAVICA PEROVIĆ: Naravno. Zato i vadimo te riječi kao bisere.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Pored te riječi koju ste naveli, koja je karakteristična za taj vasojevički region, ima i, na primjer, izraza kao što je „prijaviti“ i „odjaviti“. Prijaviti znači “doći”, odjaviti znači “otići”.

SLAVICA PEROVIĆ: A zajmiti? Otjerati. “Jesi zajmio goveda?”

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: U hrvatskom znači “posuditi”.

RAJKA GLUŠICA: I kod nas, pozajmiti – “posuditi”, prvo posuditi, pozajmio sam novac, ali drugo značenje je zaista – “otjerati”.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Da se ja vratim na ovo pitanje koje sam već prije htio postaviti. Želim da se nadovežem na tvrdnju gospođe Vajzović koja mi se jako svidjela, povodom našeg jezičkog problema. Taj način koji je ona predložila, sa kojim se ja u potpunosti slažem, u prevazilaženju toga, posebno zbog ovakvih bisera kakve imamo svuda, jeste ne samo da poštujemo jedni drugima izraze, nego da vidimo do koje mjere mi možemo da implementiramo neki izraz iz Bosne, ako nam se to svidi. Ako se ja, recimo, osjećam kao pisac ne samo usko crnogorskog jezika, ma ja volio jotovane oblike ili ne volio, da vidim da li ja mogu to da implementiram, da li ja tu riječ mogu u svojem djelu uzeti. Sada konkretno mi smo se svi ovdje složili, ma vi voljeli ili ne voljeli jotovane oblike ili šta nam bilo draže, da mi svi govorimo jednim te istim jezikom. To je jasna stvar. Ja, na primjer, volim ovu jotovanu verziju iako neki misle da ja time govorim da bih se razlikovao. A ja samo hoću da budem što je moguće prirodniji i smatram da je u poeziji najvažnije zapravo to.

Sada, mene zanima, ako mi se svi slažemo da govorimo istim jezikom, da li je ikad bio nekakav projekat ili neki prijedlog, na primjer, da se taj jezik može nazvati jednim imenom, a da to nije nešto tako rigidno kao srpskohrvatski. Sam taj naziv srpskohrvatski - znalo se da će se Srbi i Hrvati raskrpati od toga, što bi se reklo narodski. Evo, pomenuli smo skandinavizme, pomenuli smo skandinavske jezike. Ja koliko znam, koliko poznajem ljude koji studiraju gore u Beogradu, oni studiraju kao program skandinavistiku i oni uče, koliko sam ja shvatio, paralelno sve te jezike.

BALŠA BRKOVIĆ: Ne, norveški i danski se mogu učiti paralelno.

SLAVICA PEROVIĆ: Kombinacija je švedski i norveški.

KOMENTAR IZ PUBLIKE: Ne, ne, uči se jedan jezik. Ove druge možete da izaberete.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Tako je. Kao tečajeve zapravo.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Mene zanima da li u izučavanju našeg jezika postoji ide program da se jugoslovenski jezici, koji su vrlo bliski, na primjer - a mi znamo da su i slovenački jezik i bugarski i makedonski jako bliski našem jeziku i da ih možemo savladati za manje od mjesec dana - postoji li negdje program da se ti jezici izučavaju paralelno? Dalje što me zanima jeste – ja kad govorim o svojem jeziku, bilo da govorim sa Srbima, sa Crnogorcima, sa Hrvatima, mi ćemo uvijek naš jezik zvati “naškim” jezikom. To je baš jedan termin. Taj termin “naški” baš nekako zvuči...

BALŠA BRKOVIĆ: To je vjerovatno jedini termin koji je mogao istorijski da zaživi.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Da, jedini koji je mogao. Čak sam čitao da je bio problem u Dubrovniku, da su Dubrovčani često zvali svoj jezik naškim, pa je tu bilo svašta, da li je njihov jezik hrvatski, da li je srpski, pa smo svojatanjem i jednih i drugih, i Srbokatoličkog pokreta i zbog hrvatskog... ali sad da ne ulazimo u to. Mene zanima – da li ta pojava “naškog” jezika, da li to postoji u nekom drugom jeziku? Koliko sam slušao, uvijek u jezicima oni svoj jezik zovu nacionalnim predznakom, da li je u pitanju ruski, evo, ja znam ruski, njemački i engleski, te jezike koje slušam, oni uvijek imaju nacionalni predznak, a ovdje kod nas je malo drugačije.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Govore li Senegalci senegalski? Govore li Belgijanci belgijski? Govore li Kanađani kanadski?

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Ne, ali, koliko znam, u njemačkom postoji jedno odstupanje da se nešto smatra bavarskim jezikom. I baš sam pogledao i na „Wikipediji“, postoji i jezik koji se zove bajeriš, tj. bavarski.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: A da li su oni Bavarci ili su Njemci?

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): Postojao je, ja mislim, i nekakav nacionalni bavarski pokret. To je pitanje istorijskog trenutka.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: U Senegalu se govori preko devetnaest jezika i ne postoji nešto što se zove senegalski. U Kanadi se govore dva jezika – jedan je engleski, drugi je francuski. U Austriji se govori njemački, u Belgiji se govore flamanski i valonski, a pri čemu ne postoje Valonci kao nacija zapravo, mislim, svi su Belgijanci. Hoću reći, Flamanci i Valonci su nazivi koji nisu etnonimi, nego su nazivi za govornika pojedinog jezika, ne? Čisto u tom smislu. To je odgovor na ovo tvoje zadnje pitanje, gdje to nije imenovano po nazivu naroda.

PITANJE IZ PUBLIKE 1 (nastavak): To je neka vrsta apsurdna. Vi ste sada uzeli primjer belgijanskog jezika. Sad nešto da oni čisto iz državnog interesa nazovu jezik belgijskim.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Belgijanci zapravo imaju tri jezika jer i njemački je službeni.

HANKA VAJZOVIĆ: Tamo je činjenično multilingvalna sredina, a kod nas je kvazi. Jer to je jedan jezik.

RAJKA GLUŠICA: Ja ću sad jednu anegdotu sa jednog skupa iz Sarajeva da ispričam. Prvo da ti kažem “naški” je termin koji uglavnom koriste svi. Još Marko Miljanov isključivo koristi termin “naški” tako da je taj termin najrašireniji u narodu. I u svim narodima. U Sarajevu na jednom naučnom skupu ja sam analizirala, čini mi se, oko dvadesetak gramatika XIX, XX i XXI vijeka na južnoslovenskim prostorima, ali u ove četiri države, ne slovenački, makedonski i bugarski. Rad sam nasloвила „Teorija o vrstama riječi u našim gramatikama“. Prije nego što sam počela da govorim rekla sam – ovaj termin „naše gramatike“ pokriva jedanaest različitih naziva koji su se koristili u dva vijeka, pa pobrojila: ilirski, slavonski, hrvatski i redom, dakle, jedanaest naziva. To je bilo obrazloženje zašto je takav naziv. Da bi profesor iz, ali to je bila stvarno šala, iz Sarajeva

rekao: "Sve ono što je Rajka nazvala 'naše gramatike', ja sam nazvao 'bosanske'."

JOSIP BAOTIĆ: Baš bi se moglo doći do jedne riječi koja bi predstavljala nekadašnji jugoslavenski. Ali neće do toga nikada doći. Pavle Ivić⁷ je u jednom svom radu pisao da je prilika da ova četiri naroda jezik imenuju jednim imenom propala onog trenutka kada Vuk nije prihvatio prijedlog iliraca da se jezik naziva ilirskim. Da se tada jezik nazvao ilirskim jezikom, a ta je etiketa bila jako česta u svim stranim označenjima našeg jezika, vjerovatno onda ne bi bilo ove internacionalne...

BOŽENA JELUŠIĆ: A možda bismo već bili u EU.

BALŠA BRKOVIĆ: U putopisu botaničara koji je 1839. godine dolazio sa Fridrihom Avgustom na Cetinje, objavljenom u knjizi "Vrata Balkana", navodi se da je on, kad je dolazio u Kotor pa nastavio prema Cetinju, nabavio vodiča za ilirski jezik. Znači, to o čemu priča profesor funkcionisalo je kao neki naš upotrebnii legitimitet.

RAJKA GLUŠICA: U XIX vijeku je definitivno taj naziv bio najčešći i čak, izvinite, profesore, na Hrvatskom saboru, kada su Hrvati Ilirci predložili da se tako zove jezik u Hrvatskoj, zabranjena je ta ideja i zabranjen je taj predlog upravo ovih iz Beča. Zato što su smatrali da će taj naziv objediniti sve Južne Slovene, a to se vidjelo kao opasnost. Pa su predložili da se zove "jugoslovenski" ali je i taj predlog odbijen i prihvaćen je naziv hrvatski jer im je to odgovaralo.

BOŽENA JELUŠIĆ: Tako je Austrougarska monarhija kontrolisala sve svoje narode, odvajajući ih jezički. I Čehe isto. Što više prava na što više jezika dovodi do što više svađa i tako imaš monarhiju koja traje.

JOSIP BAOTIĆ: Ali ni tada to nije moglo zaživjeti, vidite. Hrvati su, na kraju krajeva, svoj jezik nazvali "horvatski" a to je u stvari bila kapa takozvanog "horvatsko-slavenskoga pravopisanja". Inače, drugi autori i tada, pišući gramatike, pišu "slavonska i nimačka gramatika" ili pišu "osnovi ilirske slovnice", to su dvije knjige. Prema tome, ako se piše na latinskom, uvijek je naziv ilirski. Naravno, mi obično mislimo da se to nekad paralelno razvijalo kod Hrvata i kod Srba, a možda je u nekom trenutku kod Hrvata sve to bilo i malo prije u stvari nego što je došao Vuk. To je bio ovaj crkvenoslovenski i slično. I u taj zajednički jezik se ušlo u stvari sa dva imena koja se nisu mogla ostvariti, ušlo se sa dubletima. Nikada to nije bio jezik s jedinstvenom fizionomijom. On je bio prepoznatljiv kao, u stvari, jezik s dvije varijante koje su funkcionirale, i pored toga što su imale jedinstvo, kao dva standardna jezika.

Drugo, i ta devetsto pedeseta godina. Oko toga se, isto tako, uvijek kaže da je srpskohrvatski usvojen pod pritiskom. Hrvatski su predstavnici izjavljivali da su ih naterali da potpišu ili da potpisuju s rezervom. A činjenica je da nikada nije bio bliži jezik Hrvata i Srba nego početkom XX stoljeća, poslije Maretićeve gramatike koja je sagrađena na Vukovim tekstovima. A ni tada, vidite, nije se moglo ostvariti jedinstvo fizionomije. Srbi nikada nisu prihvatili ijekavski izgovor, a Hrvati nikada nisu prihvatili ćirilično pismo. Nikolić kaže – tamo gdje dvije nacije koriste kao podlogu jedan jezik, lingvistički, nikada neće doći do ove unifikacije do kraja, samo će se povećavati razlike u jednom i drugom, dok ne dođe do konačnog rascjepa.

---

7 Pavle Ivić (1924-1999), srpski filolog, lingvista, redovni član SANU.

Prema tome, ne treba se zanositi tim, treba tražiti druge puteve, a to je u stvari upravo snošljivost, prihvatljivost, uvjeravati da u tom jeziku treba nametnuti samo jedno: da se ono što je u okviru jezika kao lingvističke kategorije, organskog idioma, napisano ili na hrvatskom ili na srpskom ili na bosanskom ili na crnogorskom, ne može prevoditi, da se to ne smije prevoditi. Ako se to uspije ostvariti, da nema prijevoda, biće jako dobro. Tada će se sačuvati mogućnost komunikacije.

BOŽENA JELUŠIĆ: Pavle Ivić je napravio onaj priručnik za televiziju, za medije, upravo u momentu kada se sve to raspadalo. On je tada i rekao, tada još nije bilo crnogorskog, da je to po onoj narodnoj – zovi me kako sam krčag, zovi me kako hoćeš, samo me nemoj razbit. U stvari, u tome je i poenta, da ne razbijemo jezik, nego da ostavimo njegovu cjelokupnost u svim tim oblicima.

HANKA VAJZOVIĆ: Evo kakvo je prevođenje. U Bosni i Hercegovini su se u jednom trenutku doslovno zapalili mediji kad je objavljena vijest da je, ne znam, to i to uradio, potpisao, donio odluku, više se ne sjećam šta, Josip Ožujakić. Čovjek se inače zvao Josip Martić. Onda je nastala strašna, dramatična situacija u medijima, svi su to objavili, prvorazredni politički skandal je izbio i trajalo je do poslijepodne kada su shvatili da se lektor, koji je i sam bio Hrvat, dakle, nije se mogao šaliti na račun Hrvata pa da Martića pretvori u Ožujagića, nego je lektor olakšao sebi posao. Jer u administrativnom stilu ima možda pedesetak primjera, hoće li biti “mart” ili “ožujak”, hoće li biti “sistem” ili “sustav”, hoće li biti “tisuća” ili “hiljada” i lijepo čovjek unio sve to i napravio program da samo klikne kad ono - prepoznao kompjuter riječ “mart” u prezimenu Martić kao “ožujak” i ispade “Ožujakić”. Do popodne su na sreću splasle strasti, inače je bilo haotično. Toliko je to treštalo u medijima. Tako da nema prevođenja, ali sasvim sigurno ima adaptacija.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Mars i ožujak, to je jednaka fora kao ekavizacija srpskog u Bosni. Naime, mars je riječ koja ima oskansku etimologiju, dakle, do nas je došla preko latinskog, ali je inače iz oskanskog, to je jedan od onih jezika kojima se zapravo potpuno gubi nekakav dublji trag, ali epitet boga Marsa je bio [ ] , vatreni, što može značiti bilo šta. U svakom slučaju, ožujak je nekakva potpuno arbitrarna slavenska varijanta, bez da upotrebim težu riječ, ali da, to je kao kad su u Republici Srpskoj ekavizirali jezik, pa je onda kako se govori „tjedan“, onda su samo prebacili na „tedan“, umjesto na “sedmicu” koja je zapravo... Ili Bijeljina - “Beljina”.

HANKA VAJZOVIĆ: “Obektivno” je redovno govorila Biljana Plavšić. Da, da, “obektivno”.

JOSIP BAOTIĆ: Nikola Koljević i ja sjedimo na televiziji sarajevskoj i razgovaramo o jeziku, onda on meni u jednom trenutku kaže: “Znate li, Josipe, šta je najveća teškoća u našem jeziku?” Rekoh: “Ne znam.” Kaže: “Najgora je stvar kada je u pitanju naš jezik to što su naši lingvisti prihvatili seoski mentalitet. Pa se rugaju i ismijavaju onome što je drugo.” A to tako imate na selima, na primjer, tamo gdje su oni mjesni govori, gdje svako zna šta pripada u stvari njegovom selu. Ono što je iza plotu, on to ismijava. To nikad ne valja. Njegovo je uvijek pravilno, a ovo drugo ne valja. E, to se onda ostvaruje i kod nas na kraju. Bolje je moje od tuđeg iako je sve arbitrarno kada je u pitanju jezik. A onda to ponesu one snage, naravno, koje žele destrukciju, koje žele da u stvari zamute vodu.

HANKA VAJZOVIĆ: Ali, evo, bližimo se kraju. Apropos ovog što će i kod vas biti

pravilno-nepravilno, jedno od pitanja je bilo – šta ćemo s normom? Koliko ona može? Mislim da je za sljedeću konferenciju u Splitu to pitanje posebno aktuelno, može li se proglašavati ljude nepismenima, kako ćemo s tim? Kaže: sindikalni sastanak - ovo je vic, je l', o Bosni i Hercegovini - menadžment sav sjedi tu i radnici. Jedan se javlja i pita: "Je li ispravno da direktor živi u petosobnom stanu, a ja u baraki?" A ovi mu odgovaraju: "Nije. Ispravno je u *ba-ra-ci*."

BOŽENA JELUŠIĆ: Mi imamo jedan potpuno opušten, lipi razgovor u kojem meni se čini da osjećam neku vrstu zdravorazumskog konsenzusa koji upravo govori o čuvanju ukupnog jezičkog blaga i toleranciju unutar jednog jezika i među jezicima. Vi ćete sada imati poslije toga medije, ove, one, prve, druge, treće, a poslije njih imaćete i ostrašćene komentare na društvenim mrežama.

PITANJE IZ PUBLIKE 10: Mi smo stvarno u jednoj baš specifičnoj situaciji. Recimo, živjeo sam nekoliko godina u Vojvodini. Mađari iz Vojvodine će uvijek reći da govore mađarski, iako se jedva sporazumijevaju s Mađarima iz Mađarske. To je toliko različit jezik, ali ga nazivaju isto. Mi ovdje imamo praktično isti jezik koji nazivamo različito, a mediji nekako potpiruju sve to.

Samo sam htio da navedem skoriji primjer od prije nekoliko dana. Prvo se moram vratiti nekoliko mjeseci unazad kada je tek najavljeno da će izaći prvi tom rječnika, neko je vidio sliku gdje su bila tri govornika, podijelio je te podatke koji su bili u tekstu, ne znam koliko se riječi obrađuje jer je zaključio da je troje ukupno radilo na rječniku i dobio neku cifru ko da radimo, ne znam, dvjesto riječi. Uglavnom, sada kada je izašao prvi tom, objavio je "Dan" poslije toga tekst u kojem piše da je objavljen prvi tom Rječnika crnogorskog književnog i narodnog jezika, slova A, B i V, a na kraju teksta stoji da su se između tvrdih korica našle i riječi: dugotrpana mukočekalica, špital... Prvo, da zanemarimo da je većina tih riječi u rječniku samo za od...

BALŠA BRKOVIĆ: Te riječi su sprdnja, to nisu stvarne riječi. To je vic. Još je na D a u rječniku su tri slova: A, B i V. U "Večernjim novostima" sam to vidio. S naslovom: "I dugotrpana mukočekalica ušla u rječnik". A u Srbiji svi tu riječ „dugotrpana mukočekalica“ vezuju za ustaški projekat jezika iz doba NDH.

PITANJE IZ PUBLIKE 10 (nastavak): Dugotrpana mukočekalica je usjedjelica. Oni su dali sve to sa tumačenjem. Ja nemam pojma odakle tim ljudima to. Ali nebitno. U svakom slučaju, u roku od sat vremena na hrvatskom portalu Index.hr, na forumu, ljudi su se posprdavali s tim riječima. Mediji su prenijeli to od tih novina i bukvalno u roku od dva sata čitava ta teritorija je imala pogrešnu informaciju. Dok mi u ovoj sobici govorimo o ovome, oni i dalje imaju jedino tu informaciju. Upravo to je problem.

BOŽENA JELUŠIĆ: Ali, kakav je profil ljudi na društvenim mrežama? Ima dosta tih studija gdje najčešće, ružna je riječ, ali ima jedna grupacija idiota, hajde da kažemo, koji su onda zaduženi za šerovanje najgorih budalaština. Prosto se ne možete protiv njih boriti. No sistemu moći odgovaraju ljudi takvog profila za društvene mreže.

PITANJE IZ PUBLIKE 10 (nastavak): Nije to stvar ni u više država. Evo, imali smo skoro slučaj, što je potpuno nezamislivo, recimo, da Matica srpska jedva čeka da rječnik bude objavljen kako bi ga napala. To se kod nas, naravno, dešava, jer mi smo takvi. Evo još jednog primjera. Kaže, ako je „alaj-barjak“ označen kao arhaizam, zašto „alaj-

barjaktar“ nije? A ako otvoriš naš rječnik, vidjećeš da – jeste. Ali, ljudi nemaju rječnik, ljudi imaju “Pobjedu” i oni će da pročitaju da je to tako. Mi smo takav narod. Kod nas je jedini način da se sutra kaže: “Ukida se crnogorski jezik!” i 99% će se izjasniti da ga govori. U inat. To tako funkcioniše.

HANKA VAJZOVIĆ: Dobro. Ako se slažete, trebalo bi da privedemo ovaj razgovor kraju. Šta je ostalo? Želim se zahvaliti i organizatorima ovog zanimljivog projekta, s obzirom na probleme i brojna neriješena pitanja, vidjeli smo, vezane za jezik. Pa usuđujem se reći, i veoma važnog projekta. On je tek počeo, ova konferencija u Podgorici samo je prvi blok. Slijede Split, Beograd i Sarajevo. I tamo će biti ponovo priče i o crnogorskim jezičkim pitanjima, naravno i o ostalim pitanjima ovog važnog projekta, mi to sad kažemo – *regionalnog* – onako, znate, zvuči vrlo lijepo ovo *regionalno*. Bili smo prvo jedna država, a sad smo regija.

BOJAN GLAVAŠEVIĆ: Kod nas se to više ne smije govoriti, po novom. Sad se kaže “Hrvatska i susjedstvo”.

RAJKA GLUŠICA: Sušjedi.

HANKA VAJZOVIĆ: Zahvaljujem se domaćinima i organizatorima ovog projekta. Njih treba pohvaliti, toliki trud su uložili od samog početka i bogami brzo je ovo sve išlo. Išlo je baš, baš brzo od te naše prve konferencije skajpom pa do sada. Vlado Arsenijević i njegova ekipa iz „Krokodila“ sve su odradili besprijekorno. Hvala kolegama i kolegicama koji su učestvovali, vama kao, recimo, gostima, publici, hvala također na strpljenju, dvije večeri po ovoliko, da si Ajnštajn, retorika kaže, nemoj dugo govoriti. Sreća pa smo se izmijenjivali, pa ste valjda mogli izdržati ovoliko dugo bez pauze, što također nije uputno i ne radi se tako. Ali htjeli smo nekako sublimirati, žao nam je prekinuti pa nastavljati poslije pauze, a ima i onih kojima nedostaje cigareta i svašta. Ali, evo, sad je tu kraj.

Nadam se da ste neku korist od ovoga imali, makar ste negdje u glavi razbistrili koju dilemicu, uvijek je malo o ovome pričati, pogotovo mi. Ali eto, idemo dalje.

(Kraj tonskog snimka.)